

Kahire'den İstanbul'a: Futbol, Siyaset ve Toplumsal Hareketler¹

Burak Özçetin, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi,
e-posta: burakozcetin@gmail.com.

Ömer Turan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler
Fakültesi, e-posta: omer.turan@bilgi.edu.tr

Özet

Gerek Arap Baharı gerekse Gezi Parkı protestoları sırasında futbol taraftar gruplarının, özellikle de Ultraların şaşırtıcı bir şekilde protestoların önemli aktörlerden biri oluşuna tanık olduk. Mısır'da Develer Savaşı'nda ve sonrasında ve Türkiye'de de göstericilerle polis arasındaki çatışmalarda, taraftar grupları dağınık ve örgütsüz kitleleri bir araya toplayarak direnişe önemli bir destek vermiştir. Toplumsal hareketlerin bu sıra dışı aktörlerini sorunsallaştıran bu çalışma, Mısır ve Türkiye örneklerini belirli karşılaştırma öğeleri çerçevesinde ele almaktadır. Çekişmeci siyaset literatürünün sunduğu kavramsal çerçeveye yaslanan makalede siyasal fırsatlar, birikmiş bir çekişmenin varlığı, deneyim ve taraftar gruplarının mevcut eylem repertuvarları tartışılmaktadır. Makale siyasete demokratik katılım yollarının tıkandığı, devlet şiddetinin yaygın olduğu ve sokağın asli muhalefet ve protesto uzamı haline geldiği Mısır örneğinde taraftar gruplarının, tecrübeli sokak savaşçıları olarak toplumsal hareketlerin güçlü ve kalıcı unsurları haline geldiğini vurgulamaktadır.

Anahtar sözcükler: Çekişmeci siyaset, toplumsal hareketler, Arap Baharı, Gezi Parkı, Ultralar.

Cairo to Istanbul: Football, Politics and Social Movements

Abstract

Both in the Arab Spring and Gezi Park protests we have witnessed football fan groups', especially the Ultras' emergence as crucial actors in social protests. In Egypt during the Battle of Camel and it's after, and in Turkey, the fan groups contributed resistance through gathering and organizing dispersed and unorganized masses in clashes with the police forces. This study, through problematizing these unusual actors of social movements through making a comparison between Egyptian and Turkish cases. The article uses the conceptual tools provided by contentious politics approach and discusses political opportunities, accumulated contention, experience, and fan groups' action repertoires. The article proposes that in Egypt case, in which conduits of democratic participation to politics is blocked, state violence is pervasive and street became the main space of dissent and protest, the fan groups, as experienced street fighters, become the powerful and persistent elements of social movements.

Keywords: Contentious politics, social movements, Arab Spring, Gezi Park, Ultras.

Giriş

Ortadoğu’da futbolun çalkantılı dünyasını irdeleyen çözümlenmeleri² ile özel bir ilgiyi hak eden James Dorsey, futbolun sahada ve saha dışında farklı grupların ve çıkarların amansız bir mücadele yürüttüğü bir savaş alanı olduğunu söyler. Dorsey’e göre, bırakın kitlelerin afyonu olmayı, futbol sahaları, camilerle birlikte, pek çok Ortadoğu ülkesinde insanların talep, huzursuzluk ve isteklerini telaffuz edebildikleri sayılı kamusal alandan biridir. Son otuz yılda futbol, “Körfez ülkelerinden Afrika’nın Atlantik kıyılarına kısırlanmış öfke ve hüsranın ve siyasi, cinsel, ekonomik, toplumsal, etnik ve ulusal haklar için verilen mücadelenin ortaya çıktığı bir alan olmuştur” (Dorsey, 2011: 1). Ortadoğu topraklarına ondokuzuncu yüzyılın sonunda ayak basan futbol, bölgenin tarihinde önemi bir rol oynamış; sömürgecilik, milliyetçilik, kadın hareketi, şehirleşme, sanayileşme, devlet inşası, küreselleşme ve siyasal ayaklanma süreçleri ile sürekli olarak iç içe geçmiştir (Raab, 2012: 620).

Her ne kadar ondokuzuncu yüzyılın sonundan günümüze değin futbol ve siyaset iç içe geçmiş olsa da, özellikle son yıllarda, Arap Baharı ile birlikte futbol taraftarlarının, toplumsal hareketlerin asli unsurlarından biri hâline geldiği görülmektedir. Pek çok araştırmacı bu durumu otoriter rejimlerde sivil toplumun tümüyle ya da büyük oranda baskılanması sonucunda “futbolun toplumsal ve siyasal kimliklerin ortaya konması için ender alanlardan biri olması ve futbol sahalarının siyasal mesajların ilk olarak iletildiği ve otoritelerle çatışıldığı alanlar olması” ile açıklar (Tuastad, 2014: 376). Gerçekten de Mısır gibi, toplumsal muhalefetin sistematik bir şekilde baskılandığı ve sivil toplum üzerinde sürekli bir denetim ve gözetimin hüküm sürdüğü ülkelerde stadyumlar, Negt ve Kluge’nin (1993) kavramını ödünç alarak söyleyecek olursak, karşı kamusal alanlar olarak varlık göstermektedir. Önemli farklıklar barındırmakla birlikte benzer bir durum Türkiye için de geçerlidir. Gezi protestoları sırasında, başta Beşiktaş taraftar grubu Çarşı olmak üzere, taraftar gruplarının oynadığı rol futbol, siyaset ve toplumsal hareketler ilişkisini daha da belirgin kıldı. Buradan hareketle bu makale Tahrir ve Gezi direnişlerinde taraftar gruplarının oynadığı rolün karşılaştırmalı bir analizini sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın hemen başında, söz konusu karşılaştırmaların asimetrik olacağını vurgulamak gerekiyor. Yöntemsel olarak Mısır örneği hakkında ikinci el Türkçe ve İngilizce kaynaklara dayanan çalışma, Çarşı söz konusu olduğunda ise derinlemesine görüşmeler ve katılımlı gözlemlerle desteklenmektedir.

Makale boyunca geliştirilen karşılaştırmalı perspektifin iki temel gerekçesi vardır. Bunlarda birincisi Tahrir ve Gezi direnişlerinin aynı küresel direniş

dalgasının unsurları olduğu iddiasıdır. İkinci temel gerekçeyse, toplumsal hareket örneği olan iki direniş sürecinde de taraftar gruplarının siyasal performanslarıyla 'çekişmeci siyaset'in (*contentious politics*) öznelere hâline gelmiş olmalarıdır. Bu iki temel gerekçeyi detaylandırmak makalenin giriş bölümünde bize kullanacağımız kavramları hangi tanımlar ekseninde ele aldığımızı da serimleme fırsatı verecek. Birinci gerekçeden başlayacak olursak, 2010'ların başından itibaren küresel ölçekte bir protesto dalgası gözlenmektedir. Bu dalga için "isyan ve umut ağları" (Castells, 2013) ya da "öfkeli hareketi" (*indignados*) gibi adlandırmalar önerilmektedir. Tejerina vd. ise (2013), 2011-2012 dönemindeki küresel protesto dalgasını işgal toplumsal hareketleri (*occupy social movements*) olarak adlandırmayı öneriyorlar. Tejerina vd. için bu dalganın başlangıç noktası 2011'de Tunus'ta başlayan Arap Baharı protestoları. Orta Doğu, İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan ve ABD'deki protestolar da bu dalganın tezahürleri olarak değerlendiriliyor. Tejerina vd. için bu küresel protesto dalgasının dört temel özelliği söz konusu. Birinci ortak özellik, kamusal alanların işgalidir. İkinci özellik, dalganın hemen hemen bütün tezahürlerinde sosyal medya kullanımı ve *online activism* daha önce görülmemiş oranda öne çıkmasıdır. Üçüncü ortak özellik, işgallerin sivil itaatsizlik şeklini almasıdır. Dördüncü ortak özellikse, farklı örneklerde protestolara örgütlü muhalefetle örgütsüz kesimlerin, tecrübeli eylemcilerle deneyimsiz amatörlerin birlikte katılmalarıdır. Başka bir ifadeyle, bu yeni dalgada protestolara renklerini veren unsurlardan biri de örgütlü siyasetin yer yer esneklikten uzak tarzlarının aşılması ve yeni amatörlerin yeni söylem ve tarzlarıyla katılımlarıdır (ayrıca bkz. Bennett ve Segerberg, 2012; Gerbaudo, 2014). Bu dört unsur üzerinden değerlendirme yapıldığında iki noktayı vurgulamak mümkündür. Birincisi, Türkiye'deki Haziran 2013 Gezi protestoları, Tejerina ve meslektaşlarının vurguladıkları 2011-2012 küresel protesto dalgasının bir parçası olarak düşünülebilir. Sayılan dört temel özellik büyük oranda Gezi protestolarına da uymaktadır: Gezi Parkı'nın ve Taksim Meydanı'nın işgali, sosyal medyanın eylemlerin örgütlenmesinde ve çerçevelenmesinde oynadığı rol kamusal alanların işgalini merkeze alan bir dizi sivil itaatsizlik eylemi ve eylem ve örgütlenme tecrübesi olmayan geniş kitlelerin (amatörlerin) protestolarda yer alması. İkincisi, bu küresel dalganın iki örneği olan Tahrir ve Gezi direnişlerinde futbol taraftar gruplarının özel bir rolü söz konusudur. Bu iki nokta, makale boyunca geliştirilecek olan karşılaştırmalı analizin temelini oluşturmaktadır.

Karşılaştırmanın ikinci gerekçesi, toplumsal hareket ve çekişmeci siyasetin tanımları üzerinde durmayı gerektirmektedir. Diani ve Bison'a göre (2004) toplumsal hareketler, paylaşılan bir kolektif kimlik temelinde siyasi ya da kültürel ihtilaflara taraf olmuş bireyler, gruplar ya da örgütler arasındaki enformel etkileşimdir. Tilly (1984: 306) ise toplumsal hareketleri iktidarı elinde

tutanlarla formel temsilden yoksun olanlar adına konuştuklarını iddia edenler arasında, süreklilik arz eden etkileşim serisi olarak tanımlar. Tilly'ye göre toplumsal hareketlerde kişiler gücün dağılımı ya da kullanımına ilişkin görünür değişim taleplerinde bulunurlar. Toplumsal hareketleri tanımlarken kimi zaman eski toplumsal hareketler ile yeni toplumsal hareketler arasında bir ayrıma gidildiği görülür. Bu ayrım uyarınca, eski tarz toplumsal hareketler genel olarak işçi sınıfının politik mobilizasyonu ile eşitlenir. Yeni toplumsal hareketler ise 1968 sonrası belirginleşen ve yaşam tarzını, kimlik sorunlarını ve konu/sorun odaklı siyaseti de kapsayan yeni tarz sol siyasetler ilişkili olarak görülür. Taktikler anlamında yeni olduğu düşünülen toplumsal hareketler bu anlamda kimi zaman endüstri sonrası toplumlarda gözlenen muhalefet hareketleri olarak değerlendirilir. Calhoun ise bu ayrımın geçerli olmadığını savunur. Calhoun'un ifadesi ile "eski" olarak nitelenen hareketlerin hedeflerinin dar manada iktisadi olduğunu iddia etmek yanlıştır. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başındaki muhalif hareketlerde de bugünkü tasnifte "yeni" toplumsal harekete özgü olarak nitelenen özellikler mevcuttur (Calhoun, 1993). Eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki farka aşırı vurgu yapan yorumcular, sınıfın iktisadi bir kategori olmanın yanı sıra kültürel kodlar üzerinden de işleyen bir toplumsal ilişki biçimi olduğunu genelde görmezden gelme eğilimindedirler (Çetinkaya, 2008).

Toplumsal hareketlerin nasıl tanımlanacağı üzerine düşünürken bu hareketlerin dönüştürücü gücüne de işaret etmek gerekiyor. Bu dönüştürücü güç, sadece müdahil oldukları hak arama süreçleriyle ilgili değildir. Bunun ötesinde toplumsal hareketler, katılanlar için de bir dönüşüm anlamına gelir. Bu dönüşüm en çok toplumsal hareketin yeni öğrenme ve bilinenleri sorgulama (*unlearning*) süreci başlatmasıyla meydana gelir. Foley *Learning in Social Action*'da (1999), toplumsal hareketler bünyesinde oluşan enformel öğrenme süreçlerinin en önemli sonucunun katılımçıların alternatif tahayyüller oluşturmaya başlaması olduğunu belirtir. Ayrıca eylemde öğrenme süreci, aktivistlerin gerekli bilgi ve becerileri edinmelerine ve özgüven kazanmalarına da yardımcı olur. Bu sayede, katılımçılar, harekete geçebileceklerini ve eylemlerinin fark yaratabileceğini öğrenirler. Foley'e göre, bu çerçevede, hâkim söylemlerin sorgulanması ve geride bırakılması ve direnişin söylemleri öğrenilir. Başka bir ifadeyle, kolektif mücadeleler eylemde öğrenim yoluyla dönüşüm için bağlam sunar (Türkmen, 2012: 15).

Diani ve Bison (2004) toplumsal hareket süreçlerini tanımlarlarken, spesifik sosyal ya da siyasi karşıtlarla belirgin bir zıtlık eğiliminden söz ederler. Bu zıtlık eğilimi tespitinden hareketle çekişmeci siyasete ilişkin temel bir tanımları tartışmaya dâhil etmek yerindedir. Bunun için Kaynak Mobilizasyonu Kuramının

hem içinde yer alan, Politik Süreçler Kuramının toplumsal hareketler literatürüne katkılarını hatırlamak gerekmektedir. Politik Süreçler Kuramı'nın iki önemli ismi Tilly ve Tarrow'un yaklaşımında vurgu harekete dışsal olan olanaklara yapılır. Bu yaklaşıma göre eylemi belirleyen spesifik bir politik fırsatın varlığı ya da yokluğudur. Politik fırsat farklı şekillerde tanımlanır. Tarrow (2011: 85) politik fırsat için "siyasal iklimin insanlara, başarı ve başarısızlık beklentilerini etkileyerek kolektif eyleme girişme saiki veren boyutları" tanımını önerir. Tilly ve Tarrow'un benimsedikleri açıklama modeline göre sosyal hareketlerin meydana geliş süreçlerinde kaynaklar kadar politik süreçler de önemlidir. Politik süreç üzerinde özellikle vurgu yaparak, sosyal hareketlerin oluşum dinamiklerini açıklamaya çalışan Tarrow'a göre, sosyal hareketlerin ortaya çıkışını kolaylaştıran dinamikler; politik fırsatlar, sosyal ağ ve ideolojik çerçevelerdir.

Politik süreçler modeli çerçevesinde Tilly, Avrupa devrimleri tarihine ve işçi hareketlerine bakarak çekişmenin eylem repertuarını inceler. Her toplulukta insanlar taleplerini dile getirme konusunda sınırlı sayıda yerleşik yola başvurur. Bu yollar kolektif eylem repertuarını oluşturur. Repertuarın eylem biçimleri daha önceki talepleri dile getirirken verilen mücadelelerde olgunlaşmış eylem biçimleridir (Tilly, 2005: 48). Tilly'nin incelediği eylem repertuarı içinde teneke çalmak, alaylı sözlerden slogan üretmek ve açık saçık şarkılar da vardır. Savaşlar, isyanlar, devrimler, (çoğu) sosyal hareketler, grevler, ayaklanmalar, eşkıyalık ve kolektif mücadelenin çoğu biçimi bu tanıma göre çekişmeci siyasetin örnekleridir (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2004). Tilly'nin ifadesi ile (2008: 4-5) çekişme performansları öğrenilmiş hak arama biçimleridir (*making claims*). Tilly çekişmeyi bu şekilde tanımladığında, çekişmeci siyasetin tanımının üç unsuru da belirlemiştir: Temel unsurlar hak aramak ve itiraz etmektir. Bunlara argüman kurmayı da eklemek gerekiyor. Tilly'nin ifadesiyle insanlar suçlama, karşı çıkma, direnme, talep etme gibi kelimeler kullanarak itirazlarını ve talep etme süreçlerini betimlerler. İtiraza eşlik eden eylemler saldırmak, kovmak, tahrik etmek, telin etmek, alkışlamak, çiçek atmak, şarkı söylemek ve kahramanları omuzlara almak gibi eylemlerdir.

Bu kavramsal çerçeve ekseninde inşa edilen karşılaştırmalı analizle bu makale toplumsal hareketler literatürüne özellikle spor ve futbol taraftar grupları odağında katkıda bulunmayı hedefliyor. Makale boyunca kullanılacak olan kavramlardan ne anladığımıza dair operasyonel tanımlar bu şekilde serimlendikten sonra, makalenin iki temel argümanını özetlemek mümkün. Birinci olarak makale boyunca, Gezi süreci (Turan, 2015) ve Tahrir'deki direniş çekişmeci siyasetin örnekleri olarak ele alınmaktadır. Bu çekişmeci süreçlerde önceki gerginlik ve çekişmelerin etkileri gözlenir. İkinci olarak bu çekişme süreçleri önceden siyasallaşmamış insanların da katılım gösterdikleri süreçlerdir.

Ve özellikle amatör eylemcilerin katılımı noktasında futbol taraftar gruplarının rolü ön plana çıkmıştır. Bu noktada, Lichbach'ın kültürel çerçeve tanımını takiben futbol taraftar gruplarının spesifik bir kültürel çerçeveye denk düştüğünü iddia ediyoruz. Lichbach'ın (1998) ifadesiyle, ortak anlamlar, semboller ve söylemler kültürel çerçeveyi oluşturur ve toplumsal hareketler de bu kültürel çerçeveler içinde şekillenir. Bu anlamda taraftar grupları gerek birikmiş çekişme ve gerilimler bağlamında, gerekse güçlü kimlik, ortak anlam ve sembol üretme kapasiteleriyle önemli kültürel çerçevelerdir. Bu makalede, futbol kültürel çerçevesi kültürel ilişki ve sembollerini toplumsal ilişkilerin bütününden ve özellikle iktidar ve tahakküm ilişkilerinden, kopararak ele alınmamaktadır. İlâveten bu makale 1990'lardan itibaren antropologların kültür kavramının çok daha temkinli kullanılması yönündeki çağrılarını da dikkate almaktadır (Abu-Lughod, 1991; Gupta ve Ferguson, 1992). Bu temkin çağrılarında göre sosyal bilimlerde kültüre aşırı vurgu yapılması ve kültüralizme kayma, kültürel farklılıkların ve bu farklılıkların ima ettiği ayrımların aşırı vurgulanmasına yol açmaktadır ve böylelikle kültüralist kültür kavramı kullanımları, ötekileştirmenin temel aracına dönüşmektedir. Bu noktada makale boyunca kültür kavramı, her türlü homojenlik ve fark iddiasına karşı belirli bir eleştirel mesafe tesis edilerek kullanılmaktadır.

Mısır'da Futbol ve Politika

Futbolun siyasetle yakın ilişkisi Mısır örneğinde kendini o kadar açık bir şekilde gösterir ki Al-Ahli taraftar grubu Ahlavi'nin lideri Assad, "Mısır'daki iki büyük siyasi parti Al-Ahli ve Zamalek'tir"³ diyebilmektedir. Gerçekten de Mübarek'in gücünün çok da sorgulanmadığı ve devrim düşüncesinin hayal olduğu zamanlarda siyasi muhalefet çok ciddi bir şekilde baskılanmıştır. Kimilerine göre, bu sistemde birbirinden çok farklı özellikleri olan ve çok farklı alanlardan gelen sadece iki grup nefes alabilmektedir: Camide Müslüman Kardeşler ve stadyumda Ultralar.⁴ Tribün lideri Assad'ın şu sözleri bu bağlamda son derece önemlidir: "Bağımsız kuruluş kavramının B'si yoktu, ne sendikalar ne siyasi partiler. Sonra biz Ultraları örgütlemeye başladık...Onlara göre Ultralar gençti, sayıca kalabalıktı, hızlıca kendilerini örgütleyebilen çok akıllı insanlardı. Bizden korktular."⁵ Tam da bu yüzden hiç beklenmeyen Arap Baharı'nın Mısır'daki "olağandışı şüphelileri" futbol taraftarları oldu (Woltering, 2013: 290).

Bununla birlikte, Mısır'da futbolun siyaseten öneminin altını çizen bu yorumların aşırıya kaçtığı belirtilmelidir. Mübarek dönemi ve öncesinde Mısır'da muhalefetin ve sivil toplumun sistematik bir şekilde baskılandığı, basın sansüre tabi tutulduğu, sıkı bir güvenlik devletinin ve rejiminin kurulduğu, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Devlet Güvenlik Araştırmaları biriminin keyfi uygulamaları bilinmektedir. Lakin 2000'den sonra muhalif sesler gitgide daha

fazla duyulmaya başlanmış ve çeşitli toplumsal hareketler ifade olanağı bulmaya başlamıştır. Değişim için Mısır Hareketi'nin "Yeter!" sloganıyla yaptığı eylemler, Mısır ve yurtdışında ses getiren değişim hareketleri bu kıpırdanmalara örnek gösterilebilir. 2005 yılında yapılacak başkanlık seçimlerine Mübarek'in aday olmasını istemeyen ve yönetimin Mübarek'in oğlu Cemal'e geçmesi ihtimalini protesto eden örgütler şu çatılar altında toplanmıştı: 'Sokak Bizim' sloganı ile Demokrasi için Kadın hareketi; Değişim için Gençlik, Değişim için Gazeteciler, Değişim için Sanatçılar ve Değişim için İşçiler. Ciddi farklılıklar arz etmekle birlikte bu siyasal örgütlenmelerin ortaklaştıkları noktalar şunlar olmuştur: Başkanlıkta vesayetin reddi, başkanlığın Mübarek ailesinin hanedanına dönüşmesine tepki ve seçim demokrasisine bağlılık (Atacan, 2014: 54–55; El-Mahdi, 2009: 89). Bu oluşumlara bir de yine aynı dönemde artan sendikal hareketlilik eklenince (Beinin, 2009) toplumsal hareketlerinin tek aktörü olarak Müslüman Kardeşler ve taraftar gruplarını gören perspektifin eksikliği ve aşırılığı daha belirgin hâle gelir. Kısacası, taraftar gruplarının siyasallaşması Mısır'da 2000'li yıllarda yaşanan toplumsal ve siyasal hareketliliğin bir parçası olarak ele alındığında anlamlı olacaktır.

Ortadoğu'da futbolun tarihinin bölgenin modern tarihinin başlangıcı ile koşut olduğunu söylemek mümkündür. Futbolun tarihi, ondokuzuncu yüzyılın sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin iyice hızlanması, bölgede Batılı devletlerin etkisinin gitgide artması, sömürgecilik ve milliyetçi hareketlerin ortaya çıkması ile birlikte ele alınmalıdır (Raab, 2012: 621). Oyun, İngiltere'nin Mısır'ı 1882 yılında işgalinin ardından Mısır'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Yani, Mısır'ı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da pek çok yerde olduğu gibi, modern spor ve futbol olgusu ile tanıştıran sömürge güçleri oldu (Di-Capua, 2004: 146). Fransa'nın kontrolü altındaki Kuzey Afrika ülkelerinden farklı olarak Mısır'da futbol sadece Avrupalılarla sınırlı değildi. Eğitimli seçkinlerin de futbol oynamaya izinleri vardı. Aslında İngiliz sömürgeciler spor kulüplerini sosyokültürel aygıtlar olarak da kurguluyorlardı (Di-Capua, 2004: 146). "Spor, yerlilere Batı medeniyetini tanıtmının ve muazzam büyüklükteki imparatorluğu yönetmekte faydası olacak olan değerleri, disiplin ve otoriteye saygıyı öğretmenin esaslı bir yoluydu" (Raab, 2012: 622).

1919 Mısır Devrimi'ne kadarki dönemde Mısır'da futbol, temelde sömürge güçleri ile yerliler arasındaki ayrışma ve mücadelenin alanlarından biri oldu. Daha 1895 kadar erken bir tarihte, dönemin gazetelerinden birinde "Mısırlıların, İngiliz Ordu futbol takımını yenen takımları ile gurur duymaları gerektiğini" söyleyen haberlerle karşılaşılır (El-Zatmah, 2011: 26). Ulusal bilincin ve sömürge karşıtlığının olgunlaşması ile birlikte ulusal kulüpler milliyetçi tepkinin bir aracına dönüştüler (Di-Capua, 2004: 146). İngiliz kulüplerinden dışlanan bir

grup Mısırlının kurdukları kulübün adını Al Ahli (Ulusal) koymaları bu açıdan son derece anlamlıydı. Al Ahli, 1919 yılında kurulan Vafd Partisi'nin temel kültürel ve sosyal merkezlerinden biriydi (El-Zatmah, 2011: 44). O dönemde öğrenci birlikleri dönemin sömürgecilik karşıtı mücadelesinde önemli rol oynamaktaydı ve kulüp sömürge yönetimine karşı üniversite öğrencileri için bir sosyalleşme, siyasallaşma ve örgütlenme mekanizmasıydı (Tuastad, 2014: 377–378).⁶ Al Ahli kurucuları, kulübün “gençlerin kahve köşelerinde ya da evlerde bir başına zaman öldürmektense memleket hayrına işler hakkında kendi aralarında sohbet edebilecekleri” bir alan olmasını öngörüyorlardı (El-Zatmah, 2011: 46). Futbol, milliyetçilik açısından ikili bir işlev görmekteydi: Bir yandan sömürge gücü ile milliyetçi güçlerin arasındaki sürtüşmenin ifadesini bulduğu alanlardan biriydi; diğer yandan da milliyetçi elitlerin daha alt sınıflarla bağ kurduğu ve davalarını popülerleştirebildikleri bir alandı (El-Zatmah, 2011: 52). Kulüp 1925 yılındaki kongrede sadece Mısırlıları üye olarak kabul etme kararı aldı ve “halkın takımı” olarak anılmaya başladı.⁷ Bora ve Adnan (2013: 26), takımın kuruluşundaki bu mayanın büyük bir popülerlik ve itibar kaynağı olduğunu söyler ve 75 milyonluk Mısır'da 45 milyonu aşkın insanın Al Ahli taraftarı olduğunu altını çizerler. Al Ahli sadece Mısır'ın değil, tüm Afrika ve Arap dünyasının da en popüler takımlarından biridir.⁸

İngiliz işgaline karşı yapılan 1919 Devrimi'nin ardından spor ve futbol milli uyanış sürecinin bir parçası olmaya devam etti. 1919 öncesinden farklı olarak devlet de sporla ilgilenmeye başladı ve 1924 yılında Kral Fuat'ın emri ile Beden Eğitimi için Sivil Komite kuruldu. Komitenin amacı Mısır'da sporu Avrupa'da olduğu gibi tasarılamaktı. Bununla birlikte sporun tebaaya itaat, düzen sevgisi ve tolerans duygularını aşılacağına dair bir beklenti de mevcuttu (Di-Capua, 2004:148). Örneğin, 1911 yılında Kasr-El Nil adıyla Belçikalı avukat George Marzbach tarafından kurulan kulübün adı Mokhtalat olarak değiştirilmiş; aynı kulüp 1940 yılında Kral Faruk adını alınmıştır. Bu isim değişikliği monarşinin futbola olan ilgisinin ve futbol takımlarını kontrol altına alma isteklerinin göstergesi olmuştur. 1952 Mısır Devrimi'nin ardından kulübün adı Zamalek olarak değiştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır'da sporu millileştirme hamleleri sürdü ve spor 1952 Mısır Devrimi'nin ardından yeni rejimin önemli toplumsal ve ideolojik unsurlarından biri haline geldi. Spor devletleştirildi ve Özgür Subaylar'ın kamusal hayatı denetim araçlarından biri haline geldi: 1958 yılında Cemal Abdül Nasır, dönemin genelkurmay başkanını Mısır Futbol Federasyonu'nun başına getirdi. İki yıl sonra ise Zamalek ve Al Ahli takımlarının başına Nasır'a yakın isimler getirildi (Di-Capua, 2004: 156). Sporun siyasallaşması sonraki yıllarda da artarak devam etti ve bu sürecin (şimdilik) son safhası taraftar gruplarının siyasallaşması oldu.

“Seyirci değil taraftarız”: Ultralar ve Mısır’da Ultra Taraftar Grupları

Her ne kadar konu üzerinde kesin bir fikir birliği yoksa da Ultra taraftar gruplarının tarihinin 1960’ların İtalya’sına dayandığı genel kabul görmektedir. Bununla birlikte Ultraların 1930’lu yıllarda Brezilya’daki Torcidas taraftar gruplarından etkilendiği de vurgulanmaktadır. 1960’ların sonunda ortaya çıkan ultra hareketi yavaş yavaş batı, güneydoğu ve kuzey Avrupa’ya doğru yayılmıştır. İlk önce şehirlerde ortaya çıkan Ultralar daha sonra neredeyse tüm örneklerde ülke geneline yayılmıştır (Pilz ve Wölki-Schumacher, 2010: 10). Latince gelen Ultra, olağan dışı ve aşkın anlamına gelmektedir ve Ultra taraftar grupları bu sözcükle takımlarına duydukları olağanüstü aşk ve bağlılığı anlatmaktadırlar.⁹

Bu kişiler tutkulu, duygusal, bağlanmış ve her şeyin ötesinde takımlarını destekleme konusunda son derece hevesli bir Güney Avrupa kültürü ile başı dönmüş; takımlarını daha yaratıcı ve mümkün olan en iyi şekilde desteklemeyi ve stadyumlarda geleneksel atmosferi tesis etmeyi kendilerine iş edinmiş taraftarlardır. Bu Güney Avrupa kültürü sadece görsel koreografiler (pankartlar, kale arkası şovlar, bayraklar, fişekler) yoluyla desteği değil, aynı zamanda davullar ve şarkılarla verilen megafon/mikrofon dolayımı akustik desteği de içerir (Pilz ve Wölki-Schumacher, 2010: 5).

Ultra üyeliği bir üstünlük iddiasını içerisinde barındırır. İki yönlü bir üstünlük iddiasıdır bu: Hem kendi takımının ve taraftarlarının diğerlerinden daha üstün olduğuna, hem de Ultra olmanın “sıradan” taraftarlık biçimlerinden daha üstün, gerçek ve en iyi taraftarlık şekli olduğuna duyulan inanç (Woltering, 2013: 291). Mısır’daki Ultra taraftar grupları üzerine etnografik çalışması ile tanınan Muhammed Beşir’in ifadesi ile “Ultra ‘normalin ötesinde’ olma anlamına gelir: Takımınıza duyduğunuz aşk ve bağlılıktaki aşırılıktır; örgütlenme özgürlüğü ve oyunun içinde yer alma konusunda tutkulu olmaktır.”¹⁰ Beşir, Arap dünyasının taraftar grupları ile tanışmasının 1970’lere kadar gittiğini belirtmekle birlikte ilk taraftar örgütlenmeleri ile Ultralar arasında ayırım yapılması gerektiğini söylemektedir. Bu gruplar doğrudan kulüpleri ve kulüp yönetimleri ile ilişkili, kulüplerden maddi ve kurumsal destek alan hukuki birimlerken Ultra taraftar grupları taraftarlarla yönetim arasındaki bu ilişkiye bir tepki olarak, bağımsız gruplar olarak ortaya çıkmıştır.¹¹

Ultralar futbolun bir spor olmaktan çıkıp endüstri haline geldiği gidişata karşı bir protesto hareketidir aynı zamanda. Bu yüzden Beşir’in de belirttiği üzere holiganlıkla karıştırılmamalıdır.¹² Ultralara göre futbolun gitgide profesyonelleşmesi, futbolcuların transfer pazarında alınıp satılır metalara dönüştürülmesi, taraftarlarla futbolcular arasında uçurumların ortaya çıkması, bir eğlence, kültür ve tutku olan futbolu işe ve endüstriye dönüştürmektedir

(Pilz ve Wölki-Schumacher, 2010: 8). Ultralara göre bu sürecin temel sorumluları ise yöneticiler, FIFA ve medyadır (Woltering, 2013). Ultraların stadyumda ve stadyum dışında varlıklarını böylesine hissettirmeleri futbolda yaşanan yabancılaşma sürecini aşma girişimleri olarak düşünülmelidir.

Bir örgütlülük olan Ultralar için stadyum pratiği hayati önemdedir: “Nihayetinde her şey futbol taraftarlığını ve tezahüratı bir sanata dönüştürmekle ilgilidir.”¹³ Oyundan alınan keyif stadyumda örgütlenen akustik ve görsel şölenle pekiştirilir (Pilz ve Wölki-Schumacher, 2010: 5). Tam da bu yüzden Ultralar maç öncesinde önemli bir hazırlık süreci yaşarlar: Tezahüratların bulunması, şarkıların yazılması, tribün şovlarının hazırlanması, havai fişek ve görsel şovların ayarlanması, takım formalarının, atkılarının ve benzeri kıyafetlerin hazırlanması, yüzlerin boyanması. Bütün bu hazırlıklar koordinasyon ve kayda değer bir disiplin gerektirir (Woltering, 2013: 292). Blogger Mahmut Salem’in sözleriyle (sandmonkey.org) “aslında Ultraların bir felsefesi ve pek çok değeri var, onlar sadece futbol holiganları değil. Onları bir yaşam biçimi, kendi kuralları, müziği ve sanatıyla bir altkültürdür.”¹⁴ Grubun üyeleri bu altkültürün bir parçası olmaktan kaynaklanan bir sermayeyi (altkültürel sermaye) ellerinde tutmaya ve artırmaya gayret ederler (Thornton, 1995). Bu altkültürde bir topluluğun mensubu olma duygusu son derece önemlidir:

Onlar için önemli olan şeyler dayanışmadır (tribünde, özellikle grup içinde birlik, karşılıklı destek ve kulübe bağlılık), erkeklidir (cesaret, güç, dayanıklılık, korku bilmemek, şövalye ruhu ve “bir güç olmak”), başarıdır (tribündeki görsel koreografiler, şarkılar, tezahüratlar, pankart ve afişler, formalar vd.) ve bölgelerine hakim olmaktır (stadyumun her noktasına ya da şehrin kendilerine ait bölgelerine hakim olmak) (Pilz ve Wölki-Schumacher, 2010: 9).

Konumuzla alakalı önemli sorulardan biri de Ultraların siyasi ve ideolojik yönelimleri ile ilgilidir. Bu soruya Ultralar sağ ya da sola daha yakındır gibi kestirme bir cevap vermek son derece güçtür. Retorik düzlemde ele alındığında çoğu Ultra grubunun ideolojiler ve siyaset üstü bir tavır takındığını görmek mümkündür. Fakat Ultraların ülkeden ülkeye, kültürden kültüre ve takımdan takıma değişen yapıları bizi çeşitlilik barındıran bir manzara ile karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin Pilz ve Wölki Schumacher Ultraların belirli bir ideolojik yönelimini olmadıklarını söylemesine karşın, Polonya, Ukrayna ve Slovakya gibi ülkelerde sağ ve aşırı sağ siyasete daha yakın olduklarını da ekler. İspanya’da sol ve anti-faşist taraftar gruplarının kendilerini “anti-Ultra” olarak tanımlamaları da Ultra-sağ ideoloji yakınlığını destekler niteliktedir (Pilz ve Schumacher, 2010: 20). Buna karşın Woltering (2013: 292), siyasete meylettiklerinde Ultraların (aşırı) sağa meyilli olduklarını söyler. Bununla birlikte Ultralar sağa meyiletmele birlikte polisi kendilerine en büyük düşman olarak belirlemişlerdir. Dünyanın

birçok yerinde ve özellikle Mısır'da polisle Ultralar arasındaki sürtüşme ve polisle yaşanan çatışmalar Ultra kültürünün önemli parçalarından biridir. Zamalek futbol efsanesi Faruk Gaffar'ın yeğeni Beyaz Şövalyeler (Zamalek takımının Ultraları) taraftar grubunun üyesi Ahmed Gaffar farklı Ultra üyelerini Mısır'da birleştiren şeyin polise duyulan düşmanlık olduğunu söyler:

Stadyuma gidip de bir atlı polisin Ultra üyesini ortada belli bir sebep yokken kırbaçladığını görseydiniz, işte o zaman polis ve Ultra grupları arasındaki ilişkinin doğasını anlardınız. Polisler ve Ultralar arasındaki feci ilişki, Ultraların uzun zamandır maruz kaldığı gaddarlığın sonucudur. Polisin, kendi gruplarından olsun olmasın birilerine gaddarca davrandığını gördükleri anda duruma müdahale ederler.¹⁵

Ultralar son yıllarda hayırseverlik ve sosyal sorumluluk faaliyetleri ile de gündeme gelmektedirler. Almanya'da Ultraların lösemili çocuklar için kurabiye satmaktan şişe toplamaya kadar pek çok etkinlik düzenlemesi; çeşitli kuruluşlar yararına konserler düzenlenmesi; ya da Ultraların kendi aralarında birbirlerine iş bulmaya yardımcı olması gibi eylemler gözlemlenebilmektedir (Pilz ve Wölki-Schumacher, 2010: 15). Bu nokta çalışma boyunca inşa etmeyi amaçladığımız karşılaştırmalı analiz için de oldukça önemlidir. Zira, Türkiye'de de Çarşı, sık sık hayırseverlik faaliyetleri ile gündeme gelmekte ve bu türden faaliyetler Çarşı'nın özalgısında önemli bir yer tutmaktadır (Dikici, 2009).

Ortadoğu'da yönetimlerden bağımsız taraftar gruplarının ortaya çıkışı 1980'lerin sonlarına rastlar. İlk Ultra grubu 1989 yılında "Ultras Dragon" ismi ile Libya'da İttihat takımının taraftarları tarafından kurulur ve Kaddafi tarafından iki hafta içerisinde hızla bastırılır.¹⁶ Tunus'taki Ultra aktiviteri ise 1990'lı yılların sonuna doğru ortadan kaybolmaya başlar. Fas ve Cezayir'de ise Ultralar 2005 ve 2007 yılında ortaya çıkar.¹⁷ Ultraların Mısır'daki macerası biraz daha geç bir tarihte başlar. Ultras Ahlavi taraftar grubu, Al Ahli takımının taraftarları tarafından 2007 yılında kurulur. Ultras Ahlavi'nin kuruluşuna, 1990'ların sonunda takımlarına bir web sayfası ile destek olmak isteyen yurtdışındaki taraftarlar öncülük etmiştir. Web sayfaları sohbet odalarına dönüşür ve Ahli Severler Birliği'nin temelleri atılır. 2005 yılından sonra diğer gruplar ortaya çıkar ve sonrasında Ultra terimi benimsenerek Ultras Ahlavi grubu kurulur (Woltering, 2013: 293). Beşir, Tunus'ta kurulan Ultra gruplarının ve bu gruplardan gelen haberlerin de Mısır'daki Ultraların kuruluşunda etkili olduğunu belirtir ve internetin bu etkileşimindeki özel yerine dikkat çeker.¹⁸ Yine Beşir'in verdiği bilgilere göre Mısır'daki Ultraların toplamı, 5000'i çekirdek kadrolar olmak üzere 25 bin civarındadır.¹⁹

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, taraftar gruplarının siyasallaşması ve sosyal hareketlerin bir parçası haline gelmeleri genel olarak toplumsal hareketlilikten

ayrı düşünülemez. Gençlik muhalefetinin “Altı Nisan” ve “Hepimiz Halit Sayid’iz” gibi örgütlerle etkinlik kazandığı görülür. Raab, bu gençlik gruplarını ekonomik çöküşten kötü bir şekilde etkilenen orta sınıf gençliğin bir tepkisi olarak ele alır (Raab, 2012: 624).

Mısır’daki Ultra gruplarının siyasallaşma süreçleri ile ilgili muhtelif anlatılar söz konusudur. Kimileri için 2011 Mısır Devrimi siyasallaşmanın ilk adımı iken, siyasallaşmanın daha öncesine gittiğine dair görüşler de mevcuttur. Örneğin 2009 yılında Al Ahli ve Zamalek arasındaki maçta iki takımın da Ultra grupları (Ultras Ahlavi ve Beyaz Şövalyeler) maçı Filistin yanlısı bir gösteriye çevirmişler, Mübarek Mısır’ında Filistin yanlısı gösterilerin yasak olması dolayısıyla polis müdahale etmiş ve çok sayıda Ultra üyesi gözaltına alınmıştır. Tuastad 2009’da yaşanan bu olayı, polisle Ultralar arasındaki düşmanlığın başlangıç noktalarından biri olarak not eder (Tuastad, 2014: 377).²⁰ Bu olaydan sonra neredeyse her Al Ahli maçından sonra polisle Ultras Ahlavi çatışır. 2010 yılında Halid Sayid’in polis işkencesi sonucu hayatını kaybetmesi sonrasındaki gösterilerde de Ultralar görülür.

Mısır’da futbol sahalarının siyasallaşmasında ayrı bir dönüm noktası da 2009 yılında Al-Ahli yıldız oyuncusu Muhammed Aboutrika’nın İsrail’in Gazze ablukasını protesto için, üzerinde “Gazze’nin acısını duy” yazan içliğini bir gol sevinci sırasında göstermesi olmuştur. Aboutrika, o yıl, Didier Drogba ve Samuel Eto’o gibi oyuncularını geride bırakarak Afrika’da yılın futbolcusu seçilir. Gazze gençliği de bu jeste Aboutrika’nın formasını giyerek her Al-Ahli maçında “Filistin Aboutrika’yı seviyor” ve “Gazze seni unutmayacak” tezahüratlarıyla karşılık verir (Tuastad, 2014: 377).

Ultralar ile polis arasındaki düşmanlık ve sürekli çatışma halinin birden fazla sonucu olmuştur. İlk olarak, çatışmalar zaten rejimle sorunlu bir ilişkisi olan Ultra gruplarını rejimden daha da uzaklaştırdı. İkincisi, sürekli çatışma hali grup içi konsolidasyon, dayanışma ve birlikteliği artırdı. Üçüncüsü, sürekli çatışma hali Ultraları disiplinli, koordinasyonlu ve antrenmanlı eylemciler ve dövüşçüler haline getirdi. Yukarıdaki örnekler taraftar grupları için bir, Tilly’nin kavramlarıyla söyleyecek olursak deneyim ve bilgi birikimi (Tilly, 2008) anlamına geliyordu -ki Türkiye örneğinde de görüleceği üzere deneyim birikimi, toplumsal altüst oluş dönemlerinde taraftar grupları benzeri “güven ağlarının” (Tilly, 2005) öne çıkmasına yol açtı.

Tunus, Mısır ve Cezayir’de kitleler sokaklara döküldüğünde, Ultraların bu deneyimleri büyük önem kazandı (Dorsey, 2011: 1). Taraftarlar, özellikle Tahrir Meydanı’nın savunulmasında kilit bir rol oynadı. Ultraların Tahrir Meydanı’ndaki

varlığı diğer eylemciler için de bir güven ve cesaret kaynağı oldu. Bir eylemci duygularını şu sözlerle ifade ediyordu: “Son derece örgütlüler ve medya ilgisi peşinde değiller. Zor zamanlarda mücadele istidatları var.”²¹ Tuastad (2014: 378), eğer Ultraların disiplinli ve sıkı savunması olmasaydı Tahrir Meydanı’nın düşmüş olabileceğini ve Mübarek rejiminin düşmeyebileceğini iddia etmektedir:

Özellikle Tahrir Meydanı’nda kalabilmek için bir ön cephenin protestocuları koruması gerekiyordu. Polisle çatışmayla geçen yıllar Ultraları devrimin ideal muhafızları yaptı. Kolektif bir şekilde nasıl davranacaklarını, vur-kaç taktiklerini, hayatta kalma ve kaçmayı biliyorlardı. Uzun süreli göz yaşartıcı gaza maruz kalma, çatışma hattındakileri sürekli değiştirerek çatışmacıları dinlendirme, polis saldırılarını haber vermek için davulla haberleşme, provokatörleri tespit etme, ıslık ve şarkılarla taktik geri çekilmeleri organize etme, panik haline kaçışmaları ve ezilmeleri önleme, yeniden toplanma, havai fişeklerle saldırılara yanıt verme, acıya dayanıklı olma ve direnme (ki pek çoğunun karakollarda kötü muamele ve hatta işkence geçmişi bile vardır) konularında tecrübe sahibiydiler.

25 Ocak 2011’de Tahrir Meydanı’nda toplanmış göstericilerin üzerine rejim taraftarı paramiliter güçlerin deve ve atlar üzerindeki saldırılarının savuşturulmasında Ultralar önemli rol oynadı. “Develer Savaşı” olarak bilinen bu olay meydanın elde tutulmasında ve protestoların büyüyerek devam etmesinde etkili oldu (Raab, 2012: 624). Kolektif olarak nasıl hareket edildiğini ve polisle nasıl çatışılacağını biliyorlardı; “vur-kaç-saklan taktikleri” ile güvenlik güçleri ile mücadele edebiliyorlardı. Bu mücadele anlık değildi ve 2011 boyunca bir süreklilik kazandı.²² Ultralar için güvenlik güçleri ile mücadele eskiye dayanan bir husumetin hesaplaşmasıydı.²³ Zamalek’in Ultras Beyaz Şövalyeler’inden Ahmet’in sözleriyle: “Biz polisle her maçta kavga ediyoruz. Onları tanıyoruz. Ne zaman koşarlar, onları ne zaman koşturmamız gerekiyor çok iyi biliyoruz. Protestoculara nasıl tuğla atılacağını öğretiyoruz.”²⁴

Devrimin birinci yıldönümünden sadece birkaç gün sonra Al-Ahli ile Al-Masri arasında Port Said stadyumunda oynanan maçta Al-Masri taraftarları güvenlik güçlerinin de desteğini alarak (en azından güvenlik güçlerinin olaya müdahale etmediği çekimlerden görülmektedir) Al-Ahli taraftarlarına palalar, bıçaklar ve diğer silahlarla saldırmış ve olaylar sonucunda en az 72 taraftar hayatını kaybetmiştir. Mart’a gelindiğinde federasyon 2011-2012 futbol sezonunu iptal etti. Al Ahli oyuncularını, yöneticilerini ve taraftarlarına göre saldırılar son derece organizeydi ve 2011’de Al-Ahli’nin devrimde oynadığı rolün intikamını almak üzere eski rejimin kalıntıları tarafından örgütlenmişti.²⁵

Ultralar mücadelede yalnız değillerdi. Müslüman Kardeşler, diğer İslamcı gençler ve Kahire’nin çevre gecekondulu mahallelerinden gelen marjinal gençler, *wilad*

sis de onlarla birlikte mücadele ediyordu. *Wilad sis* işçi sınıfı kökenli, çoğunlukla işsiz, ya da kötü işlerde çalışan, vasıfsız ya da yarı-vasıflı, gündelik işlerde çalışan, kendi kıyafet ve saç stiline (bolca jöle) sahip gençlerden oluşur.²⁶ Beşir Mısır'daki Ultralar ile ilgili kalıp yargıları eleştirerek bu grupların sırf eğlence olsun diye ortalığı yakıp yıkan vahşilerden oluşmadığını söyler. Ona göre, bu insanlar, kulüpleri ve mensup oldukları gruplarına saygı duyulmasını isteyen gururlu bireylerdir. Birbirlerinin arkasını kollayan, gruplarının namını korumak için zaman, çaba ve sağlıklarından feragat eden erkeklerdir (Woltering, 2013: 294). Erkeklik, gurur, cesaret ve grup içi dayanışma en öne çıkan değerlerdir. Çatışmaların merkezindeki Muhammet Mahmut Sokağı'nda yan yana çatışan Ultralar, İslamcı gençler ve *wilad sis* arasındaki sınırlar bulanıklaşır, tüm bu gruplar yan yana ve hep birlikte rejimle ve kolluk güçleriyle hesaplaşma amacıyla yan yana gelmişlerdir.²⁷

Onlar için bu savaş “bir şeyler için” verilen bir mücadele değil, güvenlik güçleri ile ödeşmek için girişilen içgüdüsel bir kavgadır. Onlar için bu bir *karama* (“onur”) savaşıdır; ama burada *karama*'dan kastedilen evrensel insan onuru değildir. Daha ziyade tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş -onurun ve erkekliğin tanımının yerel olarak yapıldığı- bir onurdur. Demokrasi gibi uhrevi bir amaç uğruna mücadele etmiyorlardı; aslında, kavganın “iyi” bir sonucunun olacağına dair herhangi bir beklentileri de yoktu. Ama kavga, geçici de olsa onlara onurlarını geri kazandırıyor. *Karama* onlar için bedenlerinin işkenceye maruz bırakılmaması, arama noktalarında ya da karakollarda kötü muameleye maruz bırakılmamak, ceplerindeki iki kuruşu önlerine her gelen polise kaptırmamak ve geceyi nezarete geçirmemek anlamına gelmektedir.²⁸

Tuastad, *wilad sis* ve Ultraların ayrıksı noktalarının her ikisinin de kendi kimliklerini ve özerkliklerini inşa etmeye ve korumaya çalışan gençlik örgütleri olduğunu söyler. İktidarla sık sık karşı karşıya gelmeleri ve sokak kavgalarına karışmalarının temel sebebi bu mücadeledir. Arap ayaklanmaları ile bu grupların gündemlerinin çakışmasında bu mücadelenin izlerini bulmak mümkündür –ki Tuastad'a göre ayaklanmalar ataerkiyi hedef almaktadır (Tuastad, 2014: 379). Tuastad bu çözümlenmeyi Arap ayaklanmalarını aynı zamanda bir nesil çatışması olarak okuyarak gerekçelendirir. Nüfusun % 60'ından fazlasının 25 yaş altında olduğu bölgede önceki kuşaklarda daha iyi eğitim gören ve dünyayı daha iyi tanıyan bu kuşak için otokratik yönetimlere şiddet kullanarak karşı çıkmak son derece anlaşılırdır. Tuastad (2014: 380), stadyumların Mısır'da ve pek çok Arap ülkesinde pederşahi bağların kırılıp özerk kimliklerin inşa edildiği alanlardan biri olduğunu da vurgular.

Mısır'da taraftar gruplarının bu kadar siyasallaşması taraftarların siyasi ve ideolojik formasyonları hakkında neler söylemektedir? Tuastad (2014: 380-381),

toplumsal ayaklanmaların ve direnişin bir parçası olan taraftarların ortak bir siyasal bilinci paylaşmaktan çok uzak olduklarını belirtir ve taraftarların “negatif sınıf bilinci” olarak adlandırılabilir bir ideolojiye sahip olduklarını söyler. Tuastad’a göre bu negatif sınıf bilinci kendini sınırları ve içeriği belirli ideolojik öğelerle belirlemekten ziyade düşmanları ile tanımlar. Yine Tuastad’a göre taraftarların siyasal oryantasyonlarında ortak siyasal ya da ideolojik göstergeler (sağ, sol, İslamcı, rejim taraftarı ya da karşıtı) mevcut değildir. Muhammed Beşir de Mısır’daki Ultraların örneğın Fransa’dakilerden farklı olarak geleneksel anlamıyla politize olmadığını söyler:²⁹

Mısır nüfusunun yüzde sekseninin politikadan anlamadığını söylemek mümkündür ve bu Ultralar için de geçerlidir... Ultralar sadece oldukça kalabalık bir grup olduğu için dikkat çekiyor, fakat iş politikaya geldiğinde bütünlüklü olmaktan uzaklar. Siyasi yelpazenin her yanından gelen üyeler olmakla birlikte bazı üyeler tümüyle politikaya ilgisizdir. Bazıları gösterilere katılır, bazıları da katılmaz. Herhangi bir topluluğa benzer; Ultralar içerisinde her türden insanı bulabilirsiniz. Stadyumun dışında birey olarak hareket ederler. Sadece bir şey üzerinde mutabakata vardıklarında birlikte davranırlar –ki bu da çok ender gerçekleşir.³⁰

Tuastad’a göre söz konusu olan siyasal ortaklık ya da bir ülkü birliğinden ziyade siyasal ve toplumsal çalkantıların yaşandığı Arap dünyasında gençliğin patriarkal bağları kırma çabasının bir tezahürüdür. Bu çaba dahilinde futbol Arap dünyasında zayıfların kendilerini ifade etme silahlarından birine dönüşmüştür (Tuastad, 2014: 384). Devlet, polis, şirketler ve modern futbolu içine alan bir dizi karşı duruştan söz etmek mümkündür (Raab, 2012).

Gezi Parkı Protestoları ve Çarşı

Nasıl ki 2011 Ocak ayında Tahrir Meydanı’nda Mısır’ın büyük taraftar grupları kendilerini toplumsal kalkışmanın tam ortasında, önemli bir konum işgal eder şekilde bulduysa, 2013 Haziranı’nda Çarşı taraftar grubu Gezi Parkı protestolarında son derece kilit bir rol oynadı. Gezi direnişi hakkında bugüne kadar kapsamlı bir literatürün biriktiği söylenebilir. Buna karşın, Gezi’nin, kendinden önceki toplumsal hareketlerden ve olaylardan farklılaşan üç yönünün altını çizmek faydalı olacaktır: Birincisi, katılımcı sayısı bakımından Gezi direnişi yakın dönemlerin uzak ara en kitlesel ve en uzun zamana yayılan eylemliliği oldu. Gezi ile kıyaslanabilir olan tek protesto, kitleselliği ve bir günü aşan süresiyle 1970’teki 15-16 Haziran işçi eylemleridir. Çoğu Gezi muhasebesinin üzerinde ortaklaştığı bir diğer nokta, Gezi direnişinin, protestolara ilk kez katılan insanları, eylem *amatör*lerini sokağa taşıdığıdır. Katılımcıların önemli bir bölümü için Gezi, katıldıkları ilk kolektif eylemdir. Üçüncüsü, taraftar grupları, özellikle de Çarşı Gezi Parkı protestolarında önemli

bir rol oynadı. Çarşı, polisle çatışma anlarında hep ön saflardaydı. Dahası, Gezi direnişi sırasında sayısız bireysel sosyal medya kullanıcısı direniş ve çatışmalara ilişkin paylaşım yaparken, kurumsal hesaplar arasında Çarşı'nın Twitter hesabı, çatışmaların içinden bilgi vererek ve katılımcıları yönlendirerek öne çıktı. Buna karşın, örneğin siyasi partilerin ya da sendikaların hesapları çatışmaların gidişatı konusunda bilgi paylaşabilecek konumda olamamıştır. Aktif kolektif hesapların çoğu da çatışmalara dahil bilgi vermekten çok ilkyardım organizasyonu, avukat desteğinin sağlanması gibi dayanışma bilgileri paylaşmıştır. Dahası Çarşı mevcut bestelerinden birini Gezi'deki eylem repertuarına ekleyerek kolektif hissiyatın tercümanı olmuş ve paylaşılan heyecanın artmasına katkıda bulunmuştur: "*Sık bakalım / Sık bakalım / Biber gazı sık bakalım / Maskeni çıkar / Copunu bırak / Delikanlı kim bakalım!*"

Bir taraftar grubunun bir toplumsal olayın bu denli merkezinde yer alması nasıl açıklanabilir? İlk açıklama grubun politik-etik duruşunu öne çıkarır. Bu önerme elbette önemlidir; fakat politik-etik duruşa yapılan aşırı vurgu grubun toplumsal harekete dâhil olma dinamiklerini tümüyle anlamamız için yeterli olmaz. İdeolojilere ve ahlaki değer yargılarına sahip olduklarından daha fazla açıklayıcı bir güç verir. Biz salt etik duruşa odaklanan açıklamalardan ziyade, politik fırsatların varlığı ya da yokluğuna, sosyal ağlara, ideolojik çerçevelere ve eylem repertuarlarına odaklanan "çekişmeci siyaset" (McAdam, vd., 2004; Tarrow, 2011 ve Tilly, 2008) yazınının sunduğu çerçevenin daha açıklayıcı olduğunu düşünüyoruz.³¹

Taraftarların gerek Tahrir'de gerekse İstanbul'daki protestolarda bu denli önemli rol oynaması ilk olarak birikmiş bir çekişme tarihinin varlığı ile açıklanabilir. Yukarıda Ultra kültürünün kurucu unsurlarından birinin resmîyetle ve devletin stadyumlardaki somutlaşmış hali olan polisle çatışma olduğunu belirtmiştik. Benzer bir şekilde, Türkiye'de de taraftar kültürünün ayırt edici öğelerinden birinin polisle kurulan "şiddet" yüklü ilişki olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, özellikle Gezi direnişine giden yolda bazı dikkat çekici gelişmeler birikmiş çekişmenin farklı bir boyuta taşınmasına sebep olmuştur. Çarşı'nın Haziran protestolarındaki yeri düşünüldüğünde, Gezi'nin hemen öncesinde, 2013 baharında şu üç gelişme öne çıkmaktadır (Turan, 2013):

- 7 Nisan Emek Sineması eylemi: İstanbul'un ve İstiklal Caddesi'nin tarihi değerlerinden biri olan Emek Sineması'nın içerisinde yer aldığı pasajın AVM'ye dönüştürülmesine yönelik tepkilerini dile getirmek üzere toplananlara polis TOMA'lar ve biber gazıyla müdahale etmiştir. Dünyaca ünlü yönetmen Costa Gavras'ın da aralarında bulunduğu sanatçılar ve eyleme desteğe gelen Çarşı grubu ölçsüz bir polis şiddetine maruz kalmıştır.

- 1 Mayıs eylemi: İstanbul Valiliği'nin Taksim Meydanı'nı 1 Mayıs kutlamalarına kapatması ile başlayan çekişme, Taksim'e ulaşmak isteyen göstericilere polisin farklı semtlerde müdahalesiyle devam etmiştir. Beşiktaş da polisin en sert biber gazı müdahalesinin gerçekleştiği semtlerin başında gelmiştir. 1 Mayıs olaylarında yaşananlar aslında Gezi'de olacaklar hakkında önemli bir fikir vermektedir. Beşiktaş semtinin Taksim Meydanı'yla coğrafi yakınlığı ve toplumsal eylemlerin Beşiktaş'ı doğrudan etkilemesi semt ile özdeşleşmiş Çarşı grubunun eylemlerin bir parçası olma olasılığını artırmıştır.
- İnönü Stadyumu'na veda maçı: 11 Mayıs'ta Beşiktaş'ın İnönü Stadyumu'nda oynayacağı son maç öncesi polisin Beşiktaş taraftarlarına müdahalesi Gezi öncesindeki üçüncü gerginlik yüklü olaydır. Çarşı üyeleri ve diğer taraftarlar için maç öncesi Beşiktaş'ta toplanmak ve yürüyerek İnönü Stadı'na gitmek adeta bir gelenektir. İnönü Stadı'nın yenilenme amacıyla yıkılacak olması 2012-2013 sezonunun son maçını taraftarlar için daha da anlamlı hale getirmiştir. Beşiktaş'ta oldukça kalabalık şekilde toplanan taraftarlar bir karnaval havasında eğlenirken motosiklet üzerindeki bir polisin havaya ateş açmasının ardından başlayan ani ve sert polis müdahalesi bu önemli güne damgasını vurmuştur.

Bir aydan biraz daha fazla süreye sığan bu üç olayda da Çarşı çekişme sürecinin içindedir. Emek protestolarında ve 1 Mayıs olaylarında müdahalelerden dolayı bir şekilde etkilenen Çarşı, sonuncu örnekte olayın merkezindedir. 11 Mayıs'taki müdahale doğrudan Beşiktaş taraftarlarına ve Çarşı'ya yapılmıştır. Bu müdahale sırasında Çarşı eski bir besteyi tekrar kullanıma sokar: “*Sık bakalım / Sık bakalım / Biber gazı sık bakalım / Maskeni çıkar / Copunu Bırak / Delikanlı kim bakalım*”. Yıllara yayılan deneyimler ve bu üç olayda tekrarlanan çatışmalar Çarşı için “kolektif öğrenme” (Tilly, 2008) süreci olmuştur. Polisle karşı karşıya kalındığında neler yapılabileceğine ilişkin repertuar geliştirmiş olan grup, kolektif hareket edebilme konusunda da deneyim edinmiştir. Bu olayların aynı zamanda duygusal bir boyutu da vardır. Polis tarafından sürekli olarak haksızlığa uğradığını düşünen Çarşı üyeleri için çatışma fırsatları birer ödeşme meselesidir aynı zamanda. Çarşı'nın liderlerinden Ankaralı Ayhan Çarşı *Geliyooor!* adlı kitapta kolektif öğrenme sürecinin önemini şu şekilde vurgular:

Şöyle söyleyeyim sana, bu bizim antrenmanımız, biz antrenmanlıyız. Halk bilmiyor, polisle karşı karşıya gelince ne yapacağını bilmiyor. Biz yine antrenmanlıyız, maçlarda olsun, 1 Mayıs olaylarında olsun bunlar sayesinde biz antrenmanlıyız. Gezi eylemlerinde de bizde satırla saldıranlar, döner bıçağıyla saldıranlar olmadı. Biz sadece polisin, gazın neyin nereye kadar etki ettiğini bildiğimizden insanların biber gazından nasıl korunacağını normal vatandaşın daha fazla biliyoruz. Çarşı'nın yaptığı budur işte, fazla ileriye gitmeden geri planda kaldık. (Çarşı, 2013: 57)

Aynı vurgu gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerde de karşımıza çıktı. Esat'ın vurgusu yine kolektif öğrenmeye ve önceki deneyimlerin Gezi'ye taşınmasına yönelikti:³²

Oraya gelen insanların çoğu acemiydi. Biber gazı ve polisle mücadele konusunda. Çarşı artık çok tecrübeli. Biz tecrübeliydik. O gün ilk işte Harbiye'den polise doğru gelirken, durmadan tabii biber gazı yiyoruz. Tabii biz hazırlıklıyız; atkılarımız var, berelerimiz var. Biz ağızımızı kapatıyoruz, gözümüze limon aldık. Oradaki arkadaşlar... gaz gelince geri çekiliyorlar. Bu da iyi bir şey değildi. Çünkü bizim polis şiddetine karşı... gaz geldikçe ileriye gitmemiz lazım ki sonuçta polisi birazcık daha püskürtelim. Zaten öyle yaptığımız için biraz da başarılı olduk o gün. Biz mesela arkadaşları motive ediyorduk. Yani Çarşı biraz efsaneyle tam o gün doğdu.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğimiz bir diğer Çarşı üyesi Metin³³ ise taraftar gruplarının kendini kolayca toplumsal hareketlerin içerisinde bulabilmelerini şu şekilde açıkladı:

Yani az önce birkaç örneğini verdim yani. Biz zaten tribünde öyle yaşıyorduk zaten. Hani Gezi'ye taraftar gruplarının- sadece bizim açımızdan demiyorum- bu kadar kolay adapte olup, bu kadar belki içinde güçlü var olmasının sebebi aslında bütün tribünlerin birer Gezi olmasıydı belki de. Gezi'den önce, Gezi olmasıydı.

Çekişmenin birikmişliği ve kolektif öğrenme süreçleri Gezi direnişinin sunduğu olanaklarla birleştiğinde Çarşı çatışmaların merkezi ve yönlendirici gücü haline geldi. Çarşı'nın, "Çarşı her şeye karşı" sloganında ifadesini bulan, politik olmaktan çok etik muhalefeti de olayların çerçevelenmesinde ve anlamlandırılmasında (Snow, 2004) son derece önemli bir rol oynadı. Ergin Demir (2013) *Halkın Takımı* dergisine yazdığı yazıda bunu "tabii ki gördüğümüz her haksızlığa isyan edeceğiz. Adaletin olmadığı yerde demokratik tepki meşrudur arkadaş; hazmedeceksin" sözleriyle vurguluyordu. *Çarşı Geliyoor!* kitabındaki anlatılarda ve aktarılan tweetlerde de sıklıkla haksızlığa karşı çıkmak vurgusu öne çıktı:

Çağdaş Sezgin, (30 Mayıs): "Kışla olarak işleyen bir yeri AVM olarak ihya etmek komedidir. İmkânı olan herkes Park'a uğrasın. Koskoca meydanda bir ağaç dahi olmayacak... Bu sabah 5'te polis müdahale etti ve çadırları yaktı."

İlker Yıldız, (31 Mayıs): "Sorun AVM, ağaç olmaktan çıktı, dünyanın en haklı ve barışçıl gösterisine bile bu derece şiddet uygulanıyorsa, yarın bir siyasetçi protestosunda, işçi grevinde, tribün olaylarında neler yapılmaz! Gösteri/ protesto hakkının gaspı bir demokrasi ve rejim sorunudur."

Ayhan Ayaç, (31 Mayıs): "Bu mücadele siyaset üstüdür arkadaşlar. 'İnsan' olmakla alakalı bir mücadeledir."

Doruk Kaymak, (31 Mayıs): “Çok kötü şeyler oluyor, inanılmaz biber gazı kullanıp insanlara acımasızca saldırıyor polis. Bir grup insan duvardan kaçmaya çalışırken üstlerine duvar çöktü, yaralıları var. Böyle bir hükümet nasıl olur! İnsanlar bu adamlara nasıl oy verirler! Ben böyle faşizm görmedim!” (Çarşı, 2013: 20-21)

Bu ifadelerde haksızlığa karşı duruş ile özetlenen genel bir etik tavır gözlenmektedir. Bu açıdan bu etik tavrın ve Çarşı'nın tarihi ve yapısının daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmasında fayda vardır. 1982 yılında Beşiktaş semtinde yaşanan gençler tarafından kurulan Çarşı, Beşiktaş kulübüyle semt arasındaki bağları gösteren ve bu bağları yeniden üreten bir gruptur.³⁴ Gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerde kuruluşundan itibaren Çarşı'nın içinde farklı politik görüşten insanların yer aldığı vurgulandı. Bununla birlikte, gerek derinlemesine görüşmelerde, gerekse Çarşı'nın kendi yayınlarında Optik Başkan (Mehmet Işıklar) gibi kurucuların sol görüşlü oldukları ve grubun içinde sol görüşlerin diğer futbol mecralarıyla kıyaslanamayacak ölçüde rahat ifade edilebildiği ve zaman zaman grubun ana sesini belirlediği de vurgulanıyor. Derinlemesine görüşmelerde, Çarşı içindeki konumuna bağlı olarak ana bilgi veren (*key informant*) konumunda olan Metin, bu durumu, “mesela bizim tribünlerde Che tişörtü giymek çok sıradan bir davranış. Hani kimse ‘aa bu ne’ demez” sözleriyle dile getiriyor. Bu durumun en temel iki göstergesi olarak Çarşı logosunda yer alan anarşizmin A'sı ve temel slogan olan “Çarşı her şeye karşı” hatırdaki tutulmalı. Bu kapsamda Çarşı grubu kendisini futbolun “asi ruhu” olarak görmeyi, “asi ruh” ve muhalif tavır üzerinden bir kimlik geliştirmeyi benimsemiş gözüküyor.

1980'lerin başında oluşan bir taraftar grubunda muhalif tavrın bu denli belirgin olabilmesi nasıl açıklanır? Bu soruya yanıt vermek için Beşiktaş'ın 1970'lerdeki taraftar profiline bakmak gerekiyor. Türkiye'deki futbol çalışmalarında öncü konumunda olan *Bu Maçı Alıcaz* kitabında Can Kozanoğlu (1990) Beşiktaş taraftarlarının İstanbul'un üç büyük kulübü içinde tek solcu taraftar kitlesi olduğunu belirtiyor. O dönemde Sabahattin Ali şiiirinden bestelenmiş olan Edip Akbayram şarkısının Beşiktaş taraftarlarıncaya benimsenerek “Başın öne eğilmesin / Aldırma Kartal Aldırma” şeklinde söylenir olması bu durumun göstergelerinden biridir. Şarkının tribün marşına dönüşmüş hâli o dönemde üç büyükler içinde maddi güç, nüfuz ilişkileri ve sportif başarı bakımından en zayıf konumdaki Beşiktaş'ın genel durumu ile tam bir uyum içindedir. Kurthan Fişek (1980) de üç kulüp hakkında çok etkili olacak tasnifini geliştirirken Galatasaray'ı aristokrasinin, Fenerbahçe'yi burjuvazinin, Beşiktaş'ı ise halkın ve emekçilerin takımı olarak yorumlar. 1980'lerde sol kesimden kimi entelektüeller de Beşiktaş'ın futbol mecrasındaki farkını vurgularlar. Örneğin Sedat Özkol (1988) *Övünmekte Haklıyız Çünkü Beşiktaşlıyız* adlı kitabında, Beşiktaş'ın Serpil Hamdi

Tüzün tarafından kurulan ve yönetilen altyapıdan futbolcu yetiştirme sistemini (“özkaynak düzeni”) egemen futbol sisteminin alternatifi olarak över ve Beşiktaş’ın maruz kaldığı haksızlıklara ilişkin detaylar sunar.³⁵ Benzer şekilde o dönemdeki köşe yazılarında Mümtaz Sosyal da Beşiktaş’ın başarılarında emeğin başarısını görme eğilimindedir. Bu dönemde kulübün başkanlığına bir devlet memuru olan Süleyman Seba’nın gelmesi bu resmi pekiştirir.³⁶

Yıllar geçtikçe Çarşı’nın muhalif, ayrık ve emekten, haksızlığa maruz kalmışlardan yana olan grup kimliği pekişir. Örneğin 2005 yılında takımın eski kaptanı Rıza Çalimbay Beşiktaş’ta teknik direktör olarak göreve başladığında bir grup Fenerbahçe taraftarı Çalimbay’ın babasının kapıcı olmasından hareketle “Rıza Efendi, 2 Ekmek 1 Süt” pankartı açarak Beşiktaş teknik direktörünü aşağılamaya çalışırlar. Çarşı bu pankarta, “Rızalar Bizim Onurumuzdur” pankartı ile yanıt verir. Çarşı mensupları için taraftar olmak, tribünde olmak ve ses çıkarmak elbette öncelikle Beşiktaş sevgisi anlamına gelir. Beşiktaş’ın başarısı temeldir. Fakat Çarşı’nın benimsediği anlayış tribünü sadece futbol üzerine söz söylenen bir mekân olarak görmez. Futbolla hiç ilgisi olmayan ya da sadece dolaylı yoldan ilgisi olan konularda da Çarşı belirli bir duyarlılık çerçevesinde söz üretme tavrını benimsemiştir. Örneğin Hasankeyf’te Ilisu Barajı inşaatı bağlamında Çarşı “Bırakın Hasan Keyfine Baksın, Hasankeyf Sular Altında Kalmasın” pankartını açar. 2012’de 12 Eylül darbesinin generalleri yargılanmaya başladığında Çarşı “12 Eylül Sevinçlerimizi Çaldı” der. Karikatür krizi sırasında “Çarşı Danimarka’ya Karşı”dır. Fatih Terim’in derin devletle özellikle Mehmet Ağar üzerinden yakınlığı bilinirken ve bu konu spor medyasında konuşulmazken, Çarşı “İmparatorluk Değil, Tam Demokrasi” diyerek Terim’in lakabı üzerinden eleştirisini dile getirir. Uzun yıllar grubun görünen yüzünün İstanbullu bir Ermeni, Alen Markaryan, olması da günümüz futbol ortamı için alışıl gelmedik bir durumdur.

Bununla birlikte Çarşı’nın etik duruşu futbol mecrasının genel “erkeklik” vurgusuyla da ilişkilendirilir. *Çarşı Geliyor!* kitabında “Koca Çarşı” adını seçmiş grup üyesi bu bağı şöyle özetler:

Tarihten bu yana en zor zamanlarda ortaya çıkmış olan tüm kurtarıcıların, parlak zırlı şövalyelerin, bütün beyaz atlı prenslerin kapısını çalan talih, Çarşı’nın gözü pek gençlerini de boş geçmiyordu: Çarşı’nın bu sarsılmaz duruşu, genç kızlar üzerinde adeta bomba tesiri yapmış, tribünün asi çocuklarının talipleri, kısa bir süre içinde sosyal medyayı kasıp kavurmaya başlamıştı...(Çarşı, 2013: 89).

Metinde dikkat çeken ilk nokta konuşan öznenin heteroseksüel erkek olmasıdır. Aslında söz konusu olan “Çarşı’nın gözü pek gençleri” değil, erkekleridir. “Kurtarıcı”, “beyaz atlı prens” Çarşı erkekleri vurgusu ve genç kızlar üzerinde yaratılan “bomba etkisi” erkeklik ve delikanlılık kültü ile çevrelenmiş bir erkeklik

fantezisinin tezahürüdür aslında. Çarşı'nın onuru bu açıdan yaklaşıldığında bir erkeklik onurudur aynı zamanda. Fakat bu erkeklik onurunun Mısır örneğini ele alırken vurguladığımız “karama”dan farklı olduğunu da vurgulamakta fayda vardır. Evrensel bir içerikten olabildiğince arındırılmış, lokal bir ethos olarak düşünülebilecek “karama”dan farklı olarak Çarşı'nın ahlaki duruşu, erkeklik, kahramanlık, kurtarıcılık mitleri ile evrensel adalet düşüncesinin bir eklemelenmesini sunmaktadır bizlere. Tam da bu yüzden Çarşı üyeleri “şövalye ruhlu semt çocukları” olarak görür kendilerini.

Mısır örneğinde taraftar kimliğinin siyasallaşması meselesinin taraftar gruplarının kulüplerden özerkleşmesi ile başladığını not etmiştik. Çarşı da halen kulüp yönetimden görece özerk bir konuma sahiptir. Çarşı'yı diğer takımların taraftar gruplarıyla kıyasladığımızda iki farkın belirgin olduğunu vurgulamak gerekiyor. Birincisi, yukarıda belirtildiği üzere, Çarşı'nın politik konularda söz almaktan çekinmeyen ve bir tür sol duyarlılıktan beslenen tavrıdır. İkinci önemli farksa, çoğu örnekte taraftar grupları destekledikleri takımın tribününde lokal bir konuma ve sınırlı bir etki sahasına sahipken, Çarşı'nın Beşiktaş tribününün merkezinde yer almasıdır. Mekânsal olarak merkezi konumda olan Çarşı (taraftar grubu yıkılmadan önce İnönü Stadyumu'nda kapalı tribünün ortasında maçları izlemekteydi), tüm Beşiktaş taraftarlarına bir şekilde dokunan bir etki gücüne sahiptir. Tüm Beşiktaş taraftarları Çarşılı değildir, fakat Beşiktaş taraftarının bir konuya dair bakışının ne olacağına Çarşı'nın net bir belirleyici konumu vardır. Forzabesiktas.com taraftar blogu ve twitter hesabı da Çarşı'nın görünürlüğü ve pozisyon bildirme kapasitesini artırır.

Çarşı taraftar grubunun bir başka ayırıcı özelliği ise entelektüellerle son derece güçlü bağlarının bulunmasıdır. Derinlemesine görüşmelerde Çarşı mensuplarının yönetmen Zeki Demirkubuz'u, gazeteci Cem Dizdar'ı ya da müzisyen Feridun Düzağaç'ı içlerinden biri olarak gördükleri sık sık ve gururla vurgulandı. *Çarşı Geliyoor! Şövalye Ruhlu Semt Çocukları* kitabında da Borga lakaplı Çarşı mensubu “entelektüel birikimi çok kuvvetli, çeşitli alanlarda çok kuvvetli insanlardan bahsediyorsun çArşı dediğin zaman” ifadesini kullanır (Çarşı, 2013: 49). Burada yapılan seçkinlik tarifi, Beşiktaş semtinin tarihsel ve sosyolojik yapısı ile yakından alakalıdır: Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı, Feriye Sarayı ve Yıldız Sarayı ile hanedan üyeleri ve yönetici sınıfın (sonrasında da ilmiye sınıfının da) yerleştiği semt olan Beşiktaş, Cumhuriyet erkânının da gözde mekânı olmuştur (Dikici, 2009: 63–64).

Entelektüellerle kurulan bağların Çarşı'ya nasıl bir farklılık kattığının muhtemelen en iyi örneği, 2011'de patlak veren şike skandalı sonrasında Çarşı'nın konuya dair Rıdvan Akar tarafından yazılmış manifestodur (Salman, 2011):

Futbol endüstriyelmiş olabilir. Ama biz malul/meta değiliz. Taraftarız. Seyirciyiz. Renklerine sevdalandığımız tutkunlarız. Hangi Beşiktaşlı başarısızlıktan dolayı takımını terk etmiş? Hangi Beşiktaşlı yenilgiden sonra takımına küsmüş? Hangi Beşiktaşlı harama tevessül etmiş? Yıllardır söyledik. Şimdi bağışlamak zamanı. Şeref'inizle oynayın, Hakkı'nızla kazanın! Beşiktaş'ı bir değerler manzumesine dönüştüren, "duruşumuzu" borçlu olduğumuz iki abide isme yakışanı yapın. Biz Beşiktaş taraftarları...

Elle atılan golle hüznüldük. Hak etmemiştik. Kendini yere atıp penaltı kazanan oyuncuya öfkelenedik. Hak etmemiştik. (...) Şimdi iki takım var. Biri namuslu ve dürüst olanların takımıdır. Diğerinde ise şikeci, düzenbaz ve hile ile çıkar peşinde koşanlar var. Biz Beşiktaşlılar ilkinin temsil ediyoruz. Etmeliyiz. Onun içindir ki masum olduğuna inandığımız, sonuna kadar inanacağımız "zanlı" Beşiktaşlılarla aramıza mesafe koymalıyız. (...) Eğer ki puan ya da kupa için anlaşılırsa o kupaya saygı duymayacağız. (...) Diyoruz ki: Arının... temizlenin...masumiyetinizi sadece yargıya değil, bizlere de kanıtlayın. (...) Ey diğer renklere gönül verenler... Bu yazıdaki bütün Beşiktaş sözcüklerinin yerine kendi takımınızı, siyah beyaz yerine kendi renklerinizi yazın... Var mısınız?

Manifesto'nun yazılma şekli de aradaki bağın gücünü göstermektedir. Çarşı belirgin bir örgütlenme yapısına sahip olmasa da bu, grup içinde hiyerarşi olmadığı anlamına gelmemektedir. Grubun içinde kanaat önderleri de vardır, genel tavırları belirleyenler de. Dış halkalardaki Çarşılılarla en dar çemberdeki önderlerin arasındaki önemli kanallardan biri forzabesiktas.com forumudur. Rıdvan Akar da bu yazıyı, manifesto olacağını ve bu kadar geniş kabul göreceğini düşünmeden forumda paylaşır. Forumda kabul görmesi üzerine metin Çarşı'nın manifestosuna dönüşür. Çarşı'nın benimsediği manifestoda genele yönelik bir etik duruş çağrısı öne çıkar. McManus (2013) da Çarşı eylemlerinin içeriğini belirleyen unsurların ideolojik olmaktan çok etik olduğunu vurgulamaktadır. McManus'a göre Çarşı için spesifik bir siyasal fikriden çok genel etik değerler kümesi ve buna bağlı olarak doğru olanı yapmak, buna uygun sloganları bulmak ve dillendirmek ve grup desteğini vermek önemlidir. Çarşı'nın Kızılay'a kan bağışından "Çarşı Köy Okullarına Koşuyor" kampanyasına, "LÖSEV – Bir Tuğla da Siz Koyun" kampanyasından hayvan barınakları için toplanan yardımlara kadar düzenlediği destek ve yardım kampanyaları da bu etik duruş çerçevesinde düşünülebilir.

Sonuç ve Bazı Karşılaştırma Noktaları

25 Ocak Devrimi ve 2013 Gezi protestoları ardından Mısır'da da Türkiye'de de taraftar grupları siyasal iktidarların temel meselelerinden biri oldu. Devrim sonrası Mısır'ının darbeci iktidarı son birkaç yıldır taraftar gruplarının yasaklanması ya da taraftar gruplarının terör örgütleri statüsünde yargılanabilmeleri için siyasal ve hukuki bir uğraş vermekte.³⁷ 16 Aralık 2014 tarihinde de Çarşı üyesi 35 kişi

hakkında “Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs etmek” suçundan açılan davanın duruşması görüldü. Yurtdışına çıkma yasağı bulunan taraftarların “yasağı kaldırın, Liverpool deplasmanına gidelim” talebi Çarşı mitinin dayanaklarından biri olan mizahın göstergelerindendi.

Mısır’da ve Türkiye’de taraftarların siyasallaşması ve toplumsal hareketlerin ve isyan hareketlerinin bu denli merkezinde yer almaları son derece ilgi çekici ve konunun farklılaşan ve ortaklaşan yönlerini ele almak bize sosyal hareketler hakkında çok şey söylemektedir. İlk nokta, toplumsal hareketler içinde taraftar grupların konumuna ilişkindir. Yukarıda, Tejerina ve meslektaşlarının çalışmasına (2013) atıfla, Gezi ve Tahrir direnişlerinin, 2011-2012 dönemindeki “işgal toplumsal hareketleri” küresel protesto dalgasını parçası oldukları vurgulanmıştı. Tejerina vd.’ye göre İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan’daki protestolar ve toplumsal hareketler de bu küresel protesto dalgasının içinde yer almaktadır ve örneğin deneyimsiz amatörlerin belirgin katılımı bu küresel dalganın hemen her örnekte gözlenen bir ortak özelliğidir. Bu dalganın farklı tezahürlerini incelediğinde hepsinde taraftar gruplarının belirgin bir katılımı ya da belirleyici bir rol üstlendikleri gözükmemektedir. Aslında Gezi ve Tahrir taraftar gruplarının katılımı bakımından en belirgin iki örnek konumundadır. İspanya ve Yunanistan gibi derin futbol kültürünün olduğu ve taraftar gruplarının faal olduğu ülkelerle Mısır ve Türkiye’yi kıyaslamak bize ne söylemektedir? Bu karşılaştırmalı analizden çıkan sonuç şöyle özetlenebilir: Sol siyasal partilerin ve sendikaların güçlü oldukları ülkelerde, örneğin İspanya’da ve Yunanistan’da, protesto dalgalarında taraftar gruplarına özel bir rol düşmemekte, taraftar gruplarının katılımı olsa da bu sürecin belirleyici unsuruna dönüşmemektedir. Buna karşın Mısır ve Türkiye’de Tahrir ve Gezi süreçleri örgütlü muhalefetin de hazırlıksız yakalandığı süreçler olmuştur. Sol parti ve örgütler ile sendikalar protestoları şekillendiremediği ölçüde, belirgin bir ideolojik-politik çerçeveye yaslanmayan taraftar gruplarının rolü ve belirleyici etkisi artmıştır.

İkinci nokta, taraftar gruplarının siyasallaşması ve toplumsal hareketlere dâhil olması ile ilgilidir. Her iki örnekte de futbol her daim siyasi kaygıların merkezinde ve devlet müdahalesinin ortasında yer almıştır. Bununla birlikte her iki örnekte de taraftarların idari ve ticari yapılanmalardan (resmi kurumlar, federasyonlar, kulüp yönetimleri vd.) bağımsızlaşarak, özerk yapılar olarak kendilerini inşa edebilmeleri hayati bir öneme sahiptir. Fakat burada iki örnek arasındaki önemli bir farkın altını çizmekte fayda vardır. Mısır’da stadyumlar, sivil toplumun ve örgütlenme özgürlüğünün hudutsuz bir devlet şiddeti ile bastırılmaya çalışıldığı bir toplumda önemli karşıt-kamusal alanlardan biri olma işlevini taşımaktadır. Türkiye örneğinde ise, siyasal rejime ve aktörlere içkin otoriter yapılanma ve

eğilimlere karşın, Mısır örneği ile kıyaslandığında çok daha canlı, çoğulcu ve demokratik bir siyasal yapı ile karşı karşıyayızdır. Bu açıdan, taraftar grupları ve stadyumlar karşıt-kamusal alanlardan *sadece birisidir*. Günümüzde çekişmeci siyasetin asli alanının kent mekanı olduğunu vurgulayan Bayat'a göre (2010: 11-12), siyaseti etkilemek için grev ya da adil seçimler gibi kurumsal araçlara sahip olmayan kentli özneler için sokak rahatsızlıkları ifade etmenin temel alanı haline gelir. Devlet, kamusal alanları etkin bir şekilde kullanmayı hedefleyen bu güçlerin karşısına çıkar ve bu güçleri cezalandırır. Süreçte sokak sadece rahatsızlıkları ifade edildiği alanlar olmakla kalmaz; kimliklerin inşa edildiği, dayanışma ağlarının kurulduğu ve protestonun öngörülemez yerlere sıçradığı bir uzam haline gelir. Sokakların ve devlet şiddetine direniş ile tanımlanan protesto biçimlerinin toplumsal hareketleri tanımladığı Mısır gibi bağlamlarda, sokak mücadelesinde tecrübe sahibi taraftar gruplarının toplumsal hareketlerde daha kalıcı ve baskın roller oynaması şaşırtıcı olmayacaktır.

Siyasal rejim ve devlet şiddetinin niteliği ve niceliği arasındaki ayrım kendini taraftar gruplarının toplumsal hareketlerdeki rollerinin farklılaştırmasında da gösterir. Her ne kadar Gezi protestolarının başlangıcı ve devamında en önemli eleştiri konusu devlet ve polis şiddeti olsa da Mısır'da devlet şiddetinin boyutu Türkiye'deki polis şiddeti ile kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Develer Savaşı örneğinde de görüldüğü üzere, resmi şiddete devlet güdümlü paramiliter güçler de eşlik edebilmektedir. Şiddetin siyasal kültürün böylesine merkezi bir ögesi olduğu bir bağlamda Ultralar önemli ve kalıcı direniş odaklarından biri olmaktadır. Gezi'nin ilk günlerinde ve Gezi Parkı'nın işgalinin ardından Çarşı grubunun geri plana çekilmesi de bu bağlamda düşünülmelidir. Yaptığımız derinlemesine görüşmelerde Metin durumu "Gezi bizim için 90 dakikalık bir maçtı, düdük çaldı maç bitti dağıldık" sözleri ile özetler ve Çarşı'ya aşırı politik anlam yüklenmesinin içeriden bir eleştirisini sunar: "Gezi'den ne çıkar? Kimse bizden birimize böyle soru sormadı. Çünkü bizim Gezi'den bir şey çıkmasına dair bir fikir- durumumuz yok. Bir taraftar grubu kendine bunu iş ediniyorum dediği an artık taraftar grubu olmaktan çıkar, başka bir şey olur." Mısır örneğine baktığımızda ise taraftar gruplarının protesto hareketlerindeki önemli konumunun devam ettiği görülür.

Birikmiş çekişme ve deneyim her iki örnekte de taraftarların sosyal hareketlerin bir parçası olma ve de bu hareketlerde stratejik önderlik konumuna yerleşmelerinde en önde gelen etken olmuştur. Taraftarlık pratiğinin ve ritüelinin önemli bir parçası olan resmi otorite ile sürekli çatışma durumunda olma hali protestolar sırasında taraftar gruplarının önemini artırmıştır. Beşiktaş örneğinde ise birikmiş çekişmeye, taraftar grubu ile özdeşleşmiş Beşiktaş semtinin konumu da eşlik eder. Bu açıdan yaklaşıldığında taraftar gruplarını

toplumsal protestoların içine çeken şeyin ideolojik-politik gerekçelerden çok bu çatışma geçmişi ve kültürünün olduğu söylenebilir. Ayrıca, Mısır örneğinde de Türkiye örneğinde de taraftar gruplarının belirgin bir ideolojik-politik çerçeveye yaslanmaktan çok, yukarıda bahsi geçen negatif sınıf bilinci ile hareket ettikleri söylenebilir. Burada kavganın, dik durmanın ve teslim olmamanın estetiğine vurgu yapılır; cesaret ve erkeklik sık sık yüceltilir ve taraftar grupları sıklıkla kurtarıcı mitosundan beslenir. Grup aidiyeti, grup içi dayanışma, üst kimlik ve altkültürel sermaye sınırları belirli politik ve ideolojik bir çerçevenin üzerine çıkar. Dünyanın haklılar ve haksızlar; güçsüzler ve güçlüler ve iyiler ve kötüler arasında ikiye bölündüğü, şövalye ruhlı semt çocuklarının da her daim ilkinin yanında yer aldığı bir tür, Laclau'nun (2005, 2012) kullandığı biçimle popülizm kavramından türeterek söyleyecek olursak, taraftar popülizminden bahsetmek mümkündür.

Bu noktada bir kaz daha McAdam, Tarrow ve Tilly'nin çekişmeci siyasete ilişkin söylediklerine dönmek gerekmektedir. McAdam ve meslektaşlarına göre sosyal değişim çekişme sürecine ulaşacak olan zincirin başlangıç noktasıdır. Sosyal değişim, "fırsatlar ve tehditler"e, "harekete geçiren yapılar"a ve "çerçeve belirleme süreçleri"ne etki eder. McAdam vd.'ye göre "harekete geçiren yapılar" aktörler arası potansiyel iletişim, koordinasyon ve bağlılığı artırır. Dahası bu yapıların çekişme repertuarını belirleme gücü de söz konusudur. McAdam ve meslektaşları "harekete geçiren yapılar"a ilaveten "çerçeve belirleme süreçleri"ne (*framing processes*) de çekişme repertuarı belirleme gücü atfederler (2004: 17). "Çerçeve belirleme süreçleri" olan biten hakkında ortak tanım ve yorum belirler ve ortak itirazların dillendirildiği zemin olarak işlev görür. "Çerçeve belirleme süreçleri"nin çekişme sürecine etki etmesi ile zincir tamamlanmış olur. Makale boyunca geliştirilen karşılaştırmalı analiz, Tahrir ve Gezi süreçlerinde futbol taraftarlığının bu türden bir çerçeve sunduğunu göstermekte. Hatırlanacağı üzere, makalenin giriş kısmında, Lichbach'a (1998) atıfla ortak anlamlar, semboller ve söylemlerin kültürel çerçeveyi oluşturduğunu ve taraftar gruplarının güçlü kimlik, ortak anlam ve sembol üretme kapasiteleriyle önemli kültürel çerçevelere denk düştüklerini vurgulamıştık. McAdam ve meslektaşlarının (2004: 41) aynı doğrultuda, çerçevelemede toplumsal hareket içinde kolektif yorum oluşturma ve fırsat ile eylem arasında kolektif değerlendirme yapma işlevleri tespit etmelerinden hareketle, Gezi ve Tahrir süreçlerinde taraftarlığın önemli bir çerçeveleme işlevine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Geliştirilen kolektif yorum klasik anlamda siyasal mobilizasyona dayanmaksızın, olayların akışı, kimin haklı ve kimin haksız olduğuna dair yorumların yapılmasına, dolaşıma sokulmasına, bu yorumlar üzerinden semboller, sloganlar ve marşlar oluşturulmasına olanak tanır. Yukarı da belirtildiği gibi, grup aidiyeti, dik durmak, cesaret ve erkeklik

vurgusu ve fiziki mücadele güzellemesi taraftarlık çerçevesinin unsurları olarak öne çıkmaktadır. Taraftarlık çerçevesi içinde bir yandan önceki gerilimlerin birikmişliği taşırken, bir yanda da eylemin içinde evrilmekte ve yeni öğrenme süreçleriyle, yeni kolektif yorumları geliştirmektedir. Bu karşılaştırmalı analizin gösterdiği, toplumsal hareketlerin sıra dışı aktörleri olarak taraftar gruplarının Gezi ve Tahrir direnişlerinin gidişatında oynadıkları belirleyici roldür.

Sonnotlar

¹ İkimizin de futbol üzerine yazmasına vesile olan kişi Başak Alpan'dır. Kendisine müteşekkirimiz. Makalenin son halini okuyup yorum ve önerilerini bizle paylaşan Sevecen Tunç'a teşekkür ederiz. Bu çalışmanın kısa versiyonu Sakarya Üniversitesi tarafından düzenlenen Ortadoğu'da Siyaset ve Toplum başlıklı kongrede (Ekim 2014) sunulmuştur. Farklı ortamlarda soru ve yorumlarıyla katkıda bulunanlara teşekkür ediyoruz.

² Bkz. <http://mideastsoccer.blogspot.com.tr/>

³ James Montague, "Egypt's politicised football hooligans", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/02/20122215833232195.html>. Son erişim tarihi 15.12.2014.

⁴ James Montague, "Egypt's politicised football hooligans", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/02/20122215833232195.html>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

⁵ James Montague, "Egypt's politicised football hooligans", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/02/20122215833232195.html>. Son erişim tarihi 15.12.2014.

⁶ "Al Ahly: Spirit of success", <http://www.fifa.com/classicfootball/clubs/club=1897032/>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

⁷ "Al Ahly: Spirit of success", <http://www.fifa.com/classicfootball/clubs/club=1897032/>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

⁸ James Dorsey, "Egyptian Ultra Tactics Evident in the Battle for Cairo's Tahrir Square", <http://bleacherreport.com/articles/595650-egyptian-ultra-tactics-evident-in-the-battle-for-cairos-tahrir-square>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

⁹ Mahmoud El-Wardani, "The Ultras and the Egyptian Revolution", <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3759/the-ultras-and-the-egyptian-revolution>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁰ “The Ultras White Knights: Football hooliganism or social movement?”, <http://www.masress.com/en/dailynews/132718>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹¹ Mahmoud El-Wardani, “The Ultras and the Egyptian Revolution”, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3759/the-ultras-and-the-egyptian-revolution>. Son erişim tarihi, 13.11.2014.

¹² The Ultras White Knights: Football hooliganism or social movement? <http://www.masress.com/en/dailynews/132718>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹³ The Ultras White Knights: Football hooliganism or social movement? <http://www.masress.com/en/dailynews/132718>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁴ The Ultras White Knights: Football hooliganism or social movement? <http://www.masress.com/en/dailynews/132718>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁵ Sherif Tarek, “Egypt’s Ultras: Politically involved but not politically driven, yet”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContentPrint/1/0/31904/Egypt/0/Egypt%E2%80%99s-Ultras-Politically-involved-but-not-politi.aspx>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁶ Amany Aly Shawky, “‘The Ultras Book’: Ethnography of an unusual crowd”, <http://www.egyptindependent.com//news/%E2%80%98-ultras-book%E2%80%99-ethnography-unusual-crowd>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁷ Mahmoud El-Wardani, “The Ultras and the Egyptian Revolution”, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3759/the-ultras-and-the-egyptian-revolution>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁸ Amany Aly Shawky, “‘The Ultras Book’: Ethnography of an unusual crowd”, <http://www.egyptindependent.com//news/%E2%80%98-ultras-book%E2%80%99-ethnography-unusual-crowd>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

¹⁹ The Ultras White Knights: Football hooliganism or social movement? <http://www.masress.com/en/dailynews/132718>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²⁰ Amany Aly Shawky, “‘The Ultras Book’: Ethnography of an unusual crowd”, <http://www.egyptindependent.com//news/%E2%80%98-ultras-book%E2%80%99-ethnography-unusual-crowd>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²¹ Sherif Tarek, “Egypt’s Ultras: Politically involved but not politically driven, yet”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContentPrint/1/0/31904/Egypt/0/Egypt%E2%80%99s-Ultras-Politically-involved-but-not-politi.aspx>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²² Sherif Tarek, “Egypt’s Ultras: Politically involved but not politically driven, yet”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContentPrint/1/0/31904/Egypt/0/>

Egypt%E2%80%99s-Ultras-Politically-involved-but-not-politi.aspx. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²³ Lucie Ryzova, "The battle of Cairo's Muhammad Mahmoud Street", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/11/201111288494638419.html>.

²⁴ James Montague, "Egypt's politicised football hooligans", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/02/20122215833232195.html>. Son erişim tarihi 15.12.2014.

²⁵ Sherif Tarek, "Egypt military rulers accused of instigating Port Said disaster", <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/33589/Egypt/Politics-/Egypt-military-rulers-accused-of-instigating-Port-.aspx>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²⁶ Lucie Ryzova, "The battle of Cairo's Muhammad Mahmoud Street", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/11/201111288494638419.html>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²⁷ Amany Aly Shawky, "'The Ultras Book': Ethnography of an unusual crowd", <http://www.egyptindependent.com//news/%E2%80%98ultras-book%E2%80%99-ethnography-unusual-crowd>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²⁸ Amany Aly Shawky, "'The Ultras Book': Ethnography of an unusual crowd", <http://www.egyptindependent.com//news/%E2%80%98ultras-book%E2%80%99-ethnography-unusual-crowd>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

²⁹ Amany Aly Shawky, "'The Ultras Book': Ethnography of an unusual crowd", <http://www.egyptindependent.com//news/%E2%80%98ultras-book%E2%80%99-ethnography-unusual-crowd>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

³⁰ Sherif Tarek, "Egypt's Ultras: Politically involved but not politically driven, yet", <http://english.ahram.org.eg/NewsContentPrint/1/0/31904/Egypt/0/Egypt%E2%80%99s-Ultras-Politically-involved-but-not-politi.aspx>. Son erişim tarihi, 15.12.2014.

³¹ Konuyla ilgili olarak birlikte ve ayrı ayrı kaleme aldığımız diğer çalışmalarda bu tartışmayı daha geniş bir şekilde yürüttük. Bkz. Turan (2015) ve (Turan ve Özçetin, 2014).

³² Esat (derinlemesine görüşmelerdeki tüm isimler anonimleştirilmiştir) Çarşı'nın beş yıldır aktif bir üyesi. Taraftarlık kimliği politik kimliğinden çok daha önemli. Boş zamanlarının tümünü Beşiktaş kaplamakta. Futbolun dışında voleybol ve hentbol gibi branşlarda da Beşiktaş maçlarını izlemekte. Üniversite öğrencisi. Mart 2014'te gerçekleştirilen derinlemesine görüşme.

³³ Metin Çarşı'nın aktif bir üyesi ve genelde kendisini perdenin arkasında konumlandıran entelektüel önderlerinden biri. Ulusal ve uluslararası basına Çarşı hakkında verdiği söyleşiler mevcut. 1990'larda üniversite öğrencisiyken sosyalist öğrenci örgütlerinde yer

almış. Halen reklam sektöründe çalışıyor. Mart 2014'te gerçekleştirilen derinlemesine görüşme. Anonimleştirilmiş isim.

³⁴ Ersin Kana'nın yönettiği ve oldukça içeriden bir bakış sunan Asi Ruh (2008) belgeseli, Çarşı mensuplarının kendi tarihlerini nasıl gördüklerinin bütünlüklü bir resmini sunuyor.

³⁵ Dr. Hikmet Kıvılcımlı ekolünden olan Sedat Özkol, 1969'da Ant Yayınları tarafından basılmış olan *Geri Bıraktırlmış Türkiye* kitabı ile tanınır.

³⁶ Bu tarz anlatılarda genelde Seba'nın MIT'te görevdeyken başkan seçildiği ya da 1984'de ilk kez başkan seçildiği kongrede kendisini destekleyenler arasında ülkücü mafya lideri Alaattin Çakıcı'nın da olduğu vurgulanmaz (Başaran, 2011).

³⁷ James Dorsey, "Egypt moves closer to labelling soccer fans as terrorists", <http://mideastsoccer.blogspot.sg/2015/04/egypt-moves-closer-to-labelling-soccer.html>. Son erişim tarihi, 16.04.2105 ve "Egypt bans ultras in bid to break anti-government protests", <http://mideastsoccer.blogspot.sg/2015/05/egypt-bans-ultras-in-bid-to-break-anti.html>. Son erişim tarihi 17.05.2015.

Kaynakça

Abu-Lughod L (1991). Writing Against Culture. İçinde: R Fox (der), *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, Sante Fe: School of American Research Press, 137-162.

Atacan F (2014). 'Ekmek, Özgürlük, Sosyal Adalet': Mısır'da Muhaliflerin Talepleri Açık Değil Mi? İçinde: D Fırat (der), *Sokağın Belleği: 1 Mayıs 1977'den Gezi Direnişine Toplumsal Hareketler ve Kent Mekânı*, Ankara: Dipnot Yayınları, 43-66.

Bayat A (2010). *Life As Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Beinin J (2009). Workers' Struggles under 'socialism' and Neoliberalism. İçinde: E Rabab ve P Marfleet (der), *Egypt The Moment of Change*, London and New York: Zed Books, 68-87.

Bennett W L ve Sergerberg A (2012). The Logic of Connective Action. *Information, Communication & Society*, 15 (5), 739-768.

Bora T ve Ziya A (2013). *Kimi Başrol Kimi Karakter: Kulüp Hikayeler*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Calhoun C (1993). New Social Movements of the Early Nineteenth Century. *Social Science History*, 17 (3), 385-427.

Çarşı (2103). Çarşı Geliyoor! İstanbul: Okuyanüs.

Özçetin B ve Turan Ö (2015). Kahire'den İstanbul'a: Futbol, Siyaset ve Toplumsal Hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 115-146.

Çetinkaya D (2008). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. İçinde: D Çetinkaya (der), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, İstanbul: İletişim, 15-61.

Demir E (2013). Anadan Üryan Gelmişiz Dünyaya. *Halkın Takımı*, 1 (5).

Diani M ve Bison D (2004). Organizations, Coalitions, and Movements. *Theory and Society*, 33, 281-309.

Di-Capua Y (2004). Sports, Society, and Revolution. İçinde: E Podeh and O Winckler (der), *Rethinking Nasserism: Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*, Florida: University Press of Florida, 144-63.

Dikici S T (2009). *Çarşı: Bir Başka Taraftarlık*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Dorsey J M (2011). Soccer: A Middle East and North African Battlefield. *SSRN Electronic Journal*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1955513, Son erişim tarihi, 06.09.2014.

El-Mahdi R (2009). The Democracy Movement: Cycles of Protest. İçinde: E Rabab ve P Marfleet (der), *Egypt The Moment of Change*, London and New York: Zed Books, 87-103.

El-Zatmah S E (2011). *Aha Gün!: A Social and Cultural History of Soccer in Egypt*. (Basılmamış Doktora Tezi). Los Angeles: University of California.

Fişek K (1980). *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Foley G (1999). *Learning in Social Action: A Contribution to Understanding Informal Education*. New York: Zed.

Gerbaudo P (2012). *Twitler ve Sokaklar*. Çev. O Akinhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Gupta A ve Ferguson J (1992). Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference. İçinde: A Gupta ve J. Ferguson (der), *Culture, Power, Place: Explorations in Anthropology*, Durham: Duke University Press, 31-51.

Kozanoğlu C (1990). *Bu Maçı Alıcaz*. İstanbul: Kıyı Yayınları.

Laclau E (2005). *On Populist Reason*. London and New York: Verso.

Laclau E (2012). *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism*. London and New York: Verso.

Lichbach M I (1998). Contending Theories of Contentious Politics and the Structure-Action Problem of Social Order. *Annual Review of Political Science*, 1, 401-424.

McAdam D, Tarrow S and Tilly C (2004). *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.

McAdam D, Tarrow S ve Tilly C (1997). Towards an Integrated Perspective on Social Movement and Revolution. İçinde: M I Lichbach ve A S. Zuckerman (der), *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 142-172.

McManus J (2013). Been There, Done That, Bought The T-Shirt: Beşiktaş Fans And The Commodification Of Football In Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 45, 3–24.

Negt O and Kluge A (1993). *Public Sphere and Experience: Towards an Analysis of The Bourgeois and Proleterian Public Sphere*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Özkol S (1988). *Övünmekte Haklıyız Çünkü Beşiktaşlıyız*. İstanbul: Uğur.

Pilz G A ve Wölki-Schumacher F (2010). *Overview of the Ultra Culture Phenomenon in the Council of Europe Member States in 2009*.

http://www.coe.int/t/dg4/sport/Source/T-RV/T-RV_2010_03_EN_background_doc_Prof_PILZ.pdf. Son erişim tarihi, 01.05.2015.

Raab A (2012). Soccer in the Middle East: An Introduction. *Soccer & Society*, 13 (5-6), 619–38.

Salman O (2011). O ‘Manifesto’yu Rıdvan Akar Yazdı. *Radikal*, 15.07.2011.

Snow D A (2004). Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields. İçinde: D A Snow ve S A Soule (der), *The Blackwell Companion to Social Movements*, MA: Blackwell Publishing, 380–413.

Tarrow S (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tejerina B, I Perugorría, T Benski ve L Langman (2013). From Indignation to Occupation: A New Wave of Global Mobilization. *Current Sociology*, 61 (4), 377-392.

Thornton S (1995). *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. Cambridge: Polity Press.

Tilly C (2005). *Avrupa’da Devrimler: 1492-1992*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Tilly C (1978). *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House.

Tilly C (1984). Social Movements and National Politics. İçinde: C Bright ve S. Harding (der), *Statemaking and Social Movements*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 297-317.

Tilly C (2005). *Trust and Rule*. Cambridge: Oxford University Press.

Tilly C (2008). *Contentious Performances*. Cambridge: Cambridge University Press.

Özçetin B ve Turan Ö (2015). Kahire’den İstanbul’a: Futbol, Siyaset ve Toplumsal Hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 115-146.

- Tilly C ve Lesley J W (2009). *Social Movements, 1768-2008*. CO: Paradigm Publishers.
- Tuastad D (2014). From Football Riot to Revolution. The Political Role of Football in the Arab World. *Soccer & Society*, 15 (3), 376–88.
- Turan Ö ve Özçetin B (2014). Football fans at Gezi: counterpublic in the making. *Free Conference: From Habermas to Fanblogs*, Nisan 2014, ODTÜ.
- Turan Ö (2015). Gezi Direnişi ve Çekişmecî Siyaset Üzerinden Bir Analiz. İçinde: P Uyan vd. (der), *Siyasetin Bilimi: İlter Turan'a Armağan*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 409-429.
- Türkmen N (2012). *Eylemden Öğrenmek: TEKEL Direnişi ve Sınıf Bilinci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Woltering R (2013). "Unusual Suspects: 'Ultras' As Political Actors in the Egyptian Revolution." *Arab Studies Quarterly*, 35 (3), 290–304.